

М65

СЪАТОИ
МИДЗОШОЕВ

КУ-КУ

Авогу ева

М 65

СУЛТОН МИРЗОШОЕВ

АРЗИ ДИЛ

813641

К И Т О Б Х О Н А И
Академики улуми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
Б И Б Л И О Т Е Н А
Академики Ҷумҳурии Тоҷикистон
Тоҷикистон

ДУШАНБЕ
«АДИБ»
1996

Мусаввир Вафо Назаров
Муҳаррир Юсуф Аҳмадзода

М—65

Султон Мирзошоев. Арзи дил: хикояҳо, драма ва
мақолаҳо. Душанбе, «Адиб», 1996 64 сах.

М $\frac{4702540201-25}{М 503-96}$ —бе эълон—96.

ББК 84 Тоҷик 7—4

© Султон Мирзошоев, 1996.

ИХЛОСИ ХОЛИС

Зиндагӣ дарёест пурталотум. Барое, ки таври мудаवвом дар чараён бимонад, бар он ҳар фарди чомеа ба сурати шохобае ё чӯе ва ё сарчашмае аз худ муздона зам мекунад ва дар тӯли замон бо он чӯш меҳӯрад, то боз обутобе дармеёбад. Аз азал ҳамин тавр омада дар умри карнҳо, то рӯзгорон ранг бигираду қад ба қади маҷроҳо серобу сарсабз бимонад. Ногуфта намонад, ки дар ин марҳалаҳо ҳар кӣ ба қадри химматаш сахм мегузораду баҳра мебардорад. Аз он ки инсон чӣ додаву чӣ гирифта, ба ҳамон андоза бахташро дар қиёс мебинад...

Саодати Султон Мирзошоев дар сароғоз ба ранги чашмаи навдамидаву наолудае ибтидо гирифтӣ рафта-рафта ба чӯяхо пайваст. Пасон ба наҳру шохобаҳо рехту мунтаҳо ба дарён пурталотуми зиндагӣ даромехт. Ба амвочу каъри пушӯр ва гирдобаҳои пушти ҳам омадаи рӯди ҳаёт чӯш хӯрду обу тоб гирифт. Ин марҳалаҳои умраш гӯё чунон ба суръату сурате пас афтоданд, ки худӣ ӯ аз гузаштанашон бедарак монд. Беҳабар монд аз он, ки ба чӣ ранге ӯро овони наврасию ҷавонӣ безогашт тарк гуфтаанд. Яқбора гӯё аз дунёи рӯёхо бадар омаду худро дар олами камолот дарёфт. Чахоне, ки молмомол буд аз тасодуфҳою бекарориҳою худфарсонҳо... Азхудгузариҳо кард дар ин марҳала, дарег надошт барои мардумаш он чӣ, ки аз дасташ меомад, ҳамаро шонста ба саранҷом бурд...

Пайроҳаи кӯҳистони Хатлонаш ӯро аз муҳити зисташ берун кашид ва безогашт думболи орзуҳо... Рӯзгореро, ки сарварин Созмони ҷавонони ҷумҳуриро Султон Мирзошоев ӯҳда мекард, шохидони онрӯзаи замон хуб дар хотир доранд: зиндагӣ ба чӣ суръати бемонанде пеш мерафт; дар ҳама ҷо қор мечӯшид; ҳар ҷавони огоҳе мекӯшид дар ободкорин ҳаёт аз худ сахме бимонад барои оянда. Хотирнишон бояд кард, ки дар ин айём ӯ чун пештози замонааш аз ҳар ҷиҳат намунаи ибрати дигарон ба ҳисоб мерафт. Замони дигаре пеш омад, ки ҳукумати кишвар пешбурди қори Вазорати фарҳанги ҷумҳуриро ба вай воғузур сохт. Барҳақ солиёне, ки ин ҷавонмард сари қор истоду дар ин бахш назорат кард, ҳамчун саҳифаи дурахшоне дар таърихи миллат мондаанд. Нақшро, ки ӯ дар рушду камолати фаъолияти синамогарони тоҷик — чун роҳбару раҳнамон қори ин соҳа

гузошт, арзиши бакадре дорад. Баъдтар \bar{u} дар бисёр корҳои босалоҳияти давлатию ҷамъиятӣ—чи дар ҳудуди ҷумҳурию чи берун аз марзи он ифои вазифа кард, ки аз иҷрои ҳамаи он бо сарбаландӣ баромад. Чон қаламдод аст, ки ба гуфтаҳои боло афзоям: Султон Мирзошоев дар тӯли фаъолияти сиёсӣ фарҳангӣ ҳаргиз ёрию дастгириашро барои дигарон аз ёд дур наандохт. Аз хотир набаровард; дасти дигаронро гирифт, то дар зиндагӣ онҳо ҳам роҳи ҳудашонро ёбанд; то рӯзе боз ба некӣ ёдаш кунанд. Амал варзид аз мазмуни сухани Мирзо Бедил:

Дастат гирад, ҳар он ки гирӣ дасташ,
Музди ҳама кас даст ба даст аст ин чо...

Корномаҳои зиндагии ин марди нақӯроӣ, барҳақ, ба ҳар ранги таҳсини таҳнияти халқу кишвараш арзандаанд...

Тафсилоти ғавқ мухтасаран аз баҳши фаъолияти сиёсӣ ҷамъиятӣ ва фарҳангии Султон Мирзошоев омад, ки он ҷониби дигаре низ дорад. Вале, маврид ба гуфтан аст, ки \bar{u} дар ғамони давраи зиндагӣ дар ниҳод ба адабиёт, офарандагони қалам меҳри тобиқе парварида, акнун ҳам пушти ин маром сари садоқаташ мебинем. Дар саросари умри бобаракаташ аз шеърҳои сухан илҳом гирифтаву нуктаҳои бузургони ин баҳши маърифати инсонро раҳнамои ҷонпарвараш медонисту медонад, ба номашон эҳтиром мегузорад. Дар рӯзгори қуҷунӣ низ бо аҳли қаламу эҷодиёти эшон, қорварзони баҳши табъу нашр ихлоси ҳолӣсе дорад. Ин эътиқодмандии ҳамешагӣ ба ҷодаи адабиёт бурд ёро, баҳши дигари роҳи умрашро барои қаламкашӣ бубахшида, ҳарчанд, ки вақт ками дар кам дар ихтиёраш мемонд. Ҳарчанд вақт намерасид баҳри шишту навишт, ҳамоно лаҳазоти камашро барои адабиёт сарф кард. Намунае чанд аз таълифоташро, ки дар ин китоб гирд омадаанд, ба мутолеаи алоқамандони адабиёт волегузорем. Ба он кас дар самари заҳматҳои минбаъдӣ тавфиқ орзумандем!

(Аз наҳриёт).

ПУБЛИСИСТИКА

ҒҶЕД БА НАВРҶЗ, ҚИ ИМСОЛ НАОЯД

«ҒҶед ба Наврӯз, ки имсол наояд ...» Ин мисраи шоирро аввалҳои соли 1989 дар Колорадои Иёлоти Амрико аз як афғонписар шунида будам. Ин ишора, шояд, ба он маънӣ, ки абри ҳаёли шоир аз ғами хоки диёри харобазораш хунбор аст. Дидаҳои пурашк мисли чашмасор қориву фазояш пур аз дуду ғубор аст: яъне, дар он диёр ғубори ойнаҳоро, гардҳои кинаҳоро борони баҳору насими Наврӯз наметавонад аз миён бардорад. Ин ҳол дили шоирро ба дард меорад, ки меғӯяд: «ҒҶед, ба Наврӯз, ки имсол наояд...» Ва он қору қирдори сияҳкорону амали фиребхӯрдагони худкуши бегонапарварро набинанд. Вале мо ин ҳел намеғӯем, аз ҳазони умр ба ҷон расидаем, баҳор меҳохем. Наврӯз меғӯем! Бигузор, Наврӯз биёяд, дари дилҳои пуралами бастаро кушояд. Борони раҳмат ба кӯҳу пуштаҳои сангин нармӣ бубахшад. Ҳавои гармаш ба дилҳои сард гармӣ бубахшад. Бигузор, Наврӯзи хушпай биёяд, ҷун Ҳотами Тай биёяд! Магар садои дили озурдаамро Наврӯз шунид, ки муждаи қорвонаш омада, барфҳо об шуд. Оғтоб баромад, гулҳо шукуфт, дарди ғамҳоро аз синаҳо бирӯфт.

Наврӯзи Ачам, Наврӯзи оламафрӯз! Соле пеш аз сарзамини мо низ қадам ранча фармудӣ. Умед доштӣ, ки диёри тоҷиконро баъди ҳазор сол соҳиби давлат шуд, дар рангу маънии ифтихорӣ бинӣ. Нишонашро раҳшандаю парчамашро қилвагар намой. Умед доштӣ, ки онҳо роҳи гузаштагони некномӣ худро ҷидома дода, пандномаи бузургони худро ба аҳли олам мерасонанд. Диёри аҷдодиро ободу хотираи арвоҳи гузаштаро шод мекунанд. Медонам, то ба ин сарзамини кӯҳан расидӣ, садҳо кишварҳои дигарро дидӣ, таронаи миллионҳо интизорони худро шунидӣ. Ин орзуи ҳамешагии туст, Наврӯз!

Вале! Қулли ҷисми зинда ва ҷунбиши тамоми мавҷудот аз баракати туст, Наврӯзи азиз! . .

Вале сад афсӯс, ки дар соли сипаришуда аз лутфу саховати ту пурра баҳраманд нагаштем. Муҳити табиатро дигар қардӣю муҳити ҷамъиятро не. Сарсабзиҳои туро кинаварону ман-

сабталашон ва иғвогарон барбод дод! Аз дасту амали ин душманони миллат оташи чанги бародаркушӣ афрохта шуд, кишвари ман харобу бемадор шуд.

Наврӯзи хучиста! Хуб медонам, ки ту ба авзон сиёсӣ, ба роҳи пешгирифтаи инсонҳо коре надорӣ. Ту офарандаи он муҳити сабзе ҳастӣ, ки дар он Одам зиндагӣ мекунад ва бояд ба ба ин сазовор бошад. Вале чӣ илloch, ӯ на хама дуову ниятҳои туро мефаҳмад. «Фаҳми ҳар кас ба қадри ҳиммати ӯст». Ту ба се фасли дигар нишоне аз худ волегузориву баъзе инсонҳо барои як рӯзи ҳаёт ҳам нақши неке аз худ наметонанд.

Наврӯзи! Ман шефтаи туям. Меҳоҳам гирехҳои диламро пешу ту бикшоям. Меғӯянд, ки одам бояд қисмати ҳафт пушташро хуб донанд. Меҳоҳам, набераю абераҳоям донанд, ки ман як тан аз панҷуним миллион мардуми Тоҷикистонам. Ба олам падруд гуфтани ман гапе нест. Вале ман аз фоҷиани ба сари миллату кишвар, ба сари хонадони башар, дӯсту меҳмоннавоз ва шоиртабӯ бомаърифати тоҷик омада саҳт андӯҳгинам. Чомае ҳам аз ин рӯзи сиёҳ, азодор аст. Ба пешвози чашни имрӯзи ту низ ҳазорҳо падару модар, хоҳару бародар, хешу ақрабо, ёру шиносони ғурамарғони роҳи озодӣ бо дидаҳои решареш ва чигарҳои пора-пора мебароянд. Ба ин мотамдорон чӣ гӯям?

Наврӯзи дилафрӯз! Ба сари мазори шаҳидони чанги бародаркуш рафта хомӯшона назар андохтам. Ҳисоби гӯрҳои тоза-ро гум кардам. Дар зери хоки сард дилҳои пур аз дард, чавонони ба кӯи орзуҳо норасида, васли дилдори худро ноидида, лаззати ҳаётро ночашида хобанд. Дар ҳамин чо ҳам ҳиммати туро дидам. Сиёҳкорон онҳоро сӯхтанду ту рӯи гӯрашонро бо маҳмали сабз пӯшондай. Ту, ки сайри ҷаҳон карда омадӣ инсонҳои бенишонро дар роҳ надидӣ, ки паёмашонро ба интизорони хунчигарашон расонам. Оё медонӣ, ки 20—30 ҳазор чавонон қурбони чанги бемақсад шуданд. Ҳазорон ҳазор ватандорон аз тарси чо ба кишварҳои бегона фирор карданд, хору зор шуданд. Яксаду панҷоҳ ҳазор хонаву хавлӣ сӯхтаву валангор шуд. Бигӯ, Наврӯзӣ хушпай, онҳое, ки дили инсонҳоро сиёҳ ва дидахоро пуробу чигарҳоро кабоқ карданд, оё ҳуқуқи «ман фарзанди ин диёрам» гуфтан доранд? Таърих гувоҳ аст, ки тоҷик ба ягон халқу миллат чангу ҷабр накардааст. Шояд ин тӯдаи бадкор тоҷик набошад? Биё, ба родмардони fronti халқи Тоҷикистон, ки Ватанро аз ғулумии аҷнабиён раҳо доданд, дуои нек бигӯем!

Биё, ҳамдиёрони ман ҳам аз ин саховату файзу баракат, аз дарёдилӣ зиндагидӯстнат баҳра бурда, бо ақлу фазилат ҳамдили ту бошанд.

Бигузур, хурду қалони Тоҷикистони азизи ман кинаю адоват, маҳалгароиро чун марази миллатро маҳвқунанда бидонанд. Дар ин рӯзи сайду тантанаи ту қасам ба шири сафеди модарони бузургвор, қасам ба ҳар як вачаб замини аҷлодӣ бихӯранд, ки ақлу фаросат ва донишу заковати худро баҳри ин мулк, ки пораи кӯчаки Сайёра мебошад, ба харч бидиҳанд. Баҳри ободию шаъну шарафи ӯ, нафъи мардуми азияткашидаю ташнаи сулҳу осоиш заҳмат бикашанд.

Дар таърихи пайдоиши инсон омадааст: аввалин шахсон, оилаҳо, гурӯҳҳо, қабिलाҳо, ки ханӯз сухан гуфтани забони якдигарро фаҳмида наметавонанд, ба чо «салом» бо якдигар даст дароз мекарданд ва ин маънои зайлро дошт: «Ман, дастӣ ман, санге дар дастам нест; биё ошӣ кунему чангу чанҷолро катъ намоем». Ин тарзи салом чандин миллион сол байни мардуми ҷаҳон то рӯзҳои мо боқӣ мондааст.

Пас, биёед, дар ин Рӯзи Саид ба якдигар оғӯш кушоем, даст фишурем. Баъзе аз ҳимдиёномам, ки яроқҳои одамқушдоранд, онҳоро ба замин гузоранд, ба якдигар «Ассалому алайкум» гӯянд, сулҳу осоиши хонаводаи якдигарро таманно дошта бошанд.

Биё, ба раҳбарони кунунии ҷумҳуриамон, ки дар шароити басо ҳассосу мураккаб ба хонаи умеду орзуҳои мардум тақиягоҳ шудаанд, барори қор хоҳему, чомаи амал пӯшидани нақшаҳои барқарории сулҳу салоҳро таманно намоем. Мақоли халқиамонро аз забони дарахти сарсабз, ки нокасе ба табари тез сӯяи меомад. «Аз табар чӣ гила, ки дасташ аз шохи худам», ҳаргиз фаромӯш накунем.

Биё, Наврӯзи оламоро! Биё, ба Тоҷикистони азизи ман. Қадамҳои чонобахшат ба рӯи чашмонам! Илтиҷо мекунам; Натарс, дигар садон тире туфанг муҳити зиндагиеро, ки ту бароямон овардӣ, ғализу нопок нахоҳад қард. Биё, парчами нави моро алвонҷ бидеҳ! Ман ба ақлу адли мардумам итминони қомил дорам.

Биё, Наврӯзи азиз! Биё, ба диёри мо, бо ниятҳои некат ҳукмфармой нам!

Биё! Аз шоири афғонии ҳамзабону ҳамдарди дӯстам хоҳиш намоям, то ба чо «Наврӯз наояд» ҳамбаста бо қулл мардуми Афғонистон бигӯяд: «Гӯед ба Наврӯз, ки имсол биёяд».

Биё, Наврӯз, ҳама пазмони туем то ба ҳама бигӯем;

Нафаси тозаи Наврӯз муборак бошад
Чашни фархундаю фирӯз муборак бошад.

Соли 1993

ҲАҚИҚАТ БОЯД ЗЕРИ ПАРДА НАМОНАД

*Сатре чанд оид ба ҳодисаҳои апрелии соли 1961-и
бюрои ҚМ ҲКТ ва тақдири роҳбарони ҷумҳурӣ*

12-уми апрели соли 1961 дар таърихи башарият саҳифаи тозае навишта шуд, саҳифаи ҷовидонаи таърих. Аз байн солҳо сипарӣ шуд, вале ҳоло ҳам пеши назар симои ҷавонмардонан аввалин кайҳоннавард, гражданини ИҶШС, фарзанди шучои халқи рус Юрий Алексеевич Гагарин ҷилвагар мешавад. Охир, маҳз тавассути ҷасорату матонати ҳамин ҷавонмарди чехра-хандон инсон ба кайҳони беканор роҳ ёфт. Маҳз ӯ аз баландии кайҳон ба сокинони гуногунмиллату гуногуннажоди он мурочиаткунон гуфт: «Сайёраи мо аҷоиб зебову дилкаш аст, биёед, онро ҳама якҷанг дифоъ ва обод намоем». Аммо ба хотир овардани ин саҳнаи муҳими таърихӣ пеши назари ман ҳодисаи дигарро низ ҷилвагар мекунад.

... Таваҷҷӯҳи хонандагони гиромӣ ва нуктасанҷро ба ин воқеа, ки сӣ сол боз маро тазъик медиҳад, ҷалб карданиям. Ин ҳодиса ҳам мисли парвоз ба кайҳон ниҳоят бо суърати баланд сар то сари Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҳатто берун аз он паҳн шуда, боиси баҳсу мунозира ва андешаҳои мухталиф гардид. Аммо то имрӯз ба он аз рӯи инсофу ҳақиқат касе баҳо на додааст. Моҳияти аслии ин табаддулот барои мардуми мо ҳанӯз маълум нест. Бисёриҳо дар ин бора ҳақиқатро намедонанд ва бехтарин фарзандони миллатро ҳанӯз ҳам тавре ки ҳамонон рӯзҳо ҳукм карда буданд, хиёнатқору дурӯя мехисобанд...

12 апрели соли 1961 дар шаҳри Сталинобод пленуми VII ҚМ ҲК Тоҷикистон барпо гардид ва барои изофанависӣ дар ҳисоботи давлатӣ ва дигар иллатҳои мавҷуда дар ҳаққи роҳбарони хизбӣ, шӯравии маъмурии ҷумҳурӣ чораҳои сахт дида шуд. Рафиқон Турсун Ғлҷабоев, Назаршо Додхӯдов, Пётр Степанович Обносков ва чанде дигарон аз сафи ҲКШ хорич шуданд.

Мутаассифона, дар умри кӯтоҳи одамизод бадкирдорӣ, ғуруру пастигарӣ, имоншиканию вичдонфурӯшӣ, маҳалгароноӣ мансабталашӣ, хушомадгӯноӣ ҳаққимардумхӯрӣ барин ҳислатҳои пасти инсонӣ ҳамроҳ бо ҳислатҳои нек инкишоф ёфта, ҳамеша моро думболагиранд. Бузургии инсонӣ асил дар он аст, ки ҳама маврид некро аз бад, ҳалолро аз ҳаром, асилро аз ботил фарқ карда тавонад ва ба ҳодисоти атроф аз рӯи хирад баҳо диҳад, пеши роҳи бадкирдориро бигирад. Аммо дар зиндагӣ акси ҳол низ рӯй медедааст, ки ҳатто гурӯҳе наметавонистааст садди роҳи ноадолатӣ шавад.

Мақсади калам ба даст гирифта ҳодисаи 12 апрели соли 1961-ро бо тафсил нақл кардани ман низ ҳамин аст. Онвақт миёни ҳақиқатро шикастанд ва як гурӯҳи хурди сиёҳкор барои мақсади худ чанд тан фарзандони асили ватанро бадном намуданд. Аммо бо мурури замон худ ба чоҳи бетағи кандашон фуру рафтанд. Тавре Мавлавии бузургвор фармудаанд:

Бад мекунию нек тамаъ медорӣ
Ҳам бад бошад сазои бадкирдорӣ.
Бо он ки худованд карим асту раҳим
Гандум надихад бор, чу ҷав меқорӣ.

Бале, ҳамин тавр аст. Аммо имрӯз, ки шароит фароҳам омадааст, парда аз рӯи асрор набардошта, хомӯш ништастан гуноҳ аст. Илова бар ин ман, ки иштирокчи бевоситан воқеаҳо будам, ҳолро тавре ки буд, нақл менамоем ва вазифаи худро назди рӯҳи гузаштагони ҷафокашида то ҷое иҷро намоям.

Воқеан, асли воқеаҳо аз ҳучҷатҳои қабулшуда фарқ меку-нанд. Ин нуктаи назари шахсии ман бо ҳодисаҳои он рӯз аст. Он солҳо банди номзад ба узвияти бюрои ҚМ ҲК Тоҷикистон будам ва ба роҳбарони боломартабаи ҷумҳурӣ то андозае шиносӣ доштам. Азбаски ҷавон будам, бешубҳа нуктаи назарам то андозае аз дигар аъзои бюро фарқ мекард, Шаҳсони ҳамакида низ доштам ва имрӯз мулоҳизаҳои чанд тан аз онҳоро дар ҷафобуот хонда дарёфтам, ки ҳоло ҳам мо ҳамфикрем. Хонандагони тоҷик тавассути рӯзномаи сернуфузи «Адабиёт ва санъат» аз ёддоштҳои Назаршо Додхӯдов ва Низорамо Зарифова албатта, огоҳанд. Онҳо аз фаъолияти қорини хеш дар якҷоягӣ бо Турсун Ғлҷабоев лаҳзаҳои ҷолибе ҳикоят карда, беғуноҳ, будани ӯро нишон додаанд. Ҳамонон вақт ҳам онҳо Турсун Ғлҷабоевро тарафдорӣ карда буданд. Вале муҳолифон, ки зиёд буданд, касе ба доди онҳо нарасид.

Қамина моҳи декабри соли 1959 ба Маскав даъват шудам. Мудири онвақтаи органҳои хизбии ҚМ ҲКТ П. З. Шабардин ба кумитаи хизбии ноҳияи Восеъ занг зада шӯҳномаз: «Ба Маскав рафтани нестед?» — гуфта пурсид. Ман бо ҳамон оҳанг ҷавоб додам, ки магар он ҷо маро касе интизор аст? «Ба ҳар ҳол пагоҳ, соати нӯҳ ба Сталинобод расида биёед, — таъкид кард ӯ. — Ба Маскав меравем, рафиқ Вайсов аз воқеа боҳабаранд» — ва ба саволҳои иловагӣ ҷавоб надода гӯшакро гӯшофт.

Ба ҳамсояам, қотиби аввали кумитаи ноҳиявии хизби коммунист Мирзоалӣ Вайсов мурочиат карда, розигии он касро гирифтаам. Он вақт қотиби дуҷуми райком будам.

Палтое надоштам, ки пӯшида ба Маскав равам. Ҳамсоия дигарамон Хусрав Алиев палтон як каси дигарро ба орият гирифта, ба ман дод ва ба Сталинобод раҳсипор шудам.

Он рӯзҳо дар шаҳри Маскав пленуми декабрии ҚМ ҲКШ идома дошт. Ҳар чое ки сухан аз кори пленум мерафт, мардум аз нутқи пурмазмуну ҷавобҳои Т. Улчабоев ба саволҳои Н. С. Хрущёв бо дилгармӣ гап мезаданд. Суханронии котиби аввали ҚМ ҲК Тоҷикистон ва саволу ҷавоби ӯ бо Хрущёв мавриди таваҷҷуҳи иштирокчиёни пленум қарор гирифта буд.

Дар Маскав Турсун Улчабоев маро дар меҳмонхона қабул карданд ва ба назди котиби ҚМ ВЛКСМ Қайом Муртазоев рафтаи маслиҳат доданд. Баъди вохӯрӣ дар ҚМ комсомоли мамлакат маро котиби ҚМ ҲКШ Л. И. Брежнев қабул кард. Пас аз бозгашт ба Тоҷикистон котиби аввали ҚМ комсомоли ҷумҳурӣ интихоб шудам. Дар ин вазифа Қаҳҳор Ҳасановро иваз намудам. Он кас котиби якуми кумитаи ҳизбии шаҳри Хучанд (он вақт Ленинобод) таъин шуданд.

Сабаб аз овардани ин маълумот он аст, ки хонандаи гиромӣ чӣ тавр узви бюрои ҚМ ҲК Тоҷикистон шуданамро тасаввур бикунад. Дар ҳаёти бюро қариб ду сол шомил будам. Шиносоии ман бо роҳбарони ҷумҳурӣ ханӯз аз давраи котиби якуми комсомоли ноҳияи Данғара буданам оғоз ёфт. Бо Ҷаббор Расулов соли 1949 дар деҳаи Фарғараи ноҳияи Данғара вохӯрда будам. Он вохӯрӣ тасодуфӣ буд, аммо андешаи ман дар бораи ӯ якумр бетағир монд. Он солҳо дар ҷумҳурӣ махсусан, байни ҷавонон исму фаъолияти Ҷ. Расулов, Т. Улчабоев ва М. Нарзибеков вирди забонҳо буд. Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва баъди он роҳбарон Д. З. Протопопов, Б. Ғафуров, М. Шогадоев, Т. Исоев, Н. Додхудоев, А. В. Мазаев, М. Қурбонов дар байни аҳолии обрӯи калон доштанд. Дар қатори кадрҳои ҷавону болаёқат Ҷ. Расулов ва Т. Улчабоев мақоми махсусро соҳиб буданд. Ба назарам ва аз рӯи мушоҳидаҳои шахсӣ, ки баъдтар ин мушоҳидаҳо тасдиқи худро ёфтанд, ин ду роҳбари ҷавон бо ҳислатҳои хоса ва қобилияти фавқуллода машҳур буданд. Якero дониши мукаммалӣ соҳаи кишоварзӣ, серталабӣ нисбати кадрҳо, принципнокӣ, дигареро муносибати рафיקонаю боварӣ ба ҳама табақаҳои аҳолии аз ҷумла зиёни эҷодкор, инчунин ҷустуҷӯи роҳҳо ва ҳалли проблемаҳо, ки Тоҷикистонро бою ғани мегардонданд, ба ин поя расонда буд.

Баъди ба Маскав ба кор рафтани Бобоҷон Ғафуров раиси Шӯрои Вазирон Т. Улчабоев котиби якуми ҚМ ҲК Тоҷикистон интихоб гардид. Раиси Президиуми Шӯрои Олии Тоҷикистон Назаршо Додхудоев бошад, Раиси Шӯрои Вазирон ва Мирзо Раҳматов раиси Президиуми Шӯрои Олии ҷумҳурӣ интихоб гар-

диданд. Дар «команда»-и Т. Улчабоев Пётр Степанович Обинов ва дигар шахсони намоёни ҷумҳурӣ фаъолият доштанд. Дар тӯли панҷ соли роҳбарии Т. Улчабоев ва ҳамсафони ӯ то апрели соли 1961 якҷанд проблемаҳои муҳимтарини ҳаёти иқтисодии ҷиҷимии ҷумҳурӣ ҳалли худро ёфтанд. Яке аз онҳо, ки маҳз дар давраи роҳбарии Т. Улчабоев ҳал шуд, обёрии заминҳои ташналаби Хучанду Конибодом буд. Соли 1958 стансияи обтақсимкунии Хоҷа-Боқиргон ба кор даромад ва аввалин маротиба аз Баҳри Тоҷик оби ҳаётбахш ба канали Хучанд-Конибодом қорӣ шуда, ҳазорҳо гектар заминҳои ташналаб шодоб гардид. Худи Баҳри Тоҷик дар ҳамон даҳсола бунёд ёфт.

Тобистони ҳамина сол (1958) баъди бозгашт аз семинари котибони кумитаҳои комсомоли ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна дар шаҳри Тошканд бо даъвати рафиқи ҳамкорам Бобо Ғоибназарови исфарағӣ дар ҳалқаи дӯстони Ленинободӣ дар кушодашавии ин стансия ширкат варзидем.

Масъалаи сар кардани сохтмони стансияи обию барқии Норақ чандин маротиба дар бюрои ҚМ ҲК Тоҷикистон бо иштироки энергетикҳои сохтмончиёни машҳури мамлакат муҳокима шуд ва дар назди ҳукумати мамлакат барои харҷи зудтар оғоз намудани сохтмон қиддан масъала гузоштанд. Ниҳоят бо талошҳои зиёди шахсан Т. Улчабоев ва Н. Додхудоев масъалаи сохтмони стансияи калонтарини барқӣ дар Осиёи Миёна ҳал шуд ва ба ин муносибат дар дачаи ҳукумати, дар дараи Варзоб зиёфат орошта шуд. Ҳама хурсанд будем, аммо хурсандии Улчабоев ва Додхудоев ҳадду қанор надошт, тавре мегӯянд дар қурташон намеғунҷиданд. Онҳо гаштаю баргашта ба роҳбарияти ҳукумати мамлакат ва ҳизби коммунист барои чунин меҳрубонӣ изҳори минатдорӣ мекарданд. Дар зиёфат ҳаёти бонуфузи Шӯрои Вазирон ИҶШС, ки ҳулосан ҳукумати роҳбарии ӯ дар бораи сохтмон даст гузошта буданд, иштирок доштанд. Имрӯз ҳам гоҳе ки аз ағбаи Шар-Шар мегузараму чашмам ба обанбори бузурги Норақ меафтад, ба часорату матонати Т. Улчабоев ва Н. Додхудоев аҳсант меҳонам ва ба ёд меорам, ки чӣ тавр онҳо ин нишооти бузургро аз Н. С. Хрущёв «зада гирифтанд». Мо ҳама чизро инкор кунем ҳам, хизмати бузурги ин ду шахсро инкор карда наметавонем.

Хуб мебуд, агар дар як гӯшаи стансия бо харфҳои калону хоно номҳои аввалин поягузори ин корхонаи азими энергетикӣ сабт шавад. Фикр мекунам, ки номҳои Т. Улчабоев ва Н. Додхудоев дар сарҳати рӯйхат бояд ҷой гирад.

Сохтмони «Хонаи колхозчиҳо» (ҳоло Театри ба номи Лохутӣ), ҷойхонаи «Роҳат», обанбори «Мӯъминобод», бинои Театри маҳзакаи мусиқии шаҳри Хучанд, обёрии заминҳои се колхо-

зи ноҳияи Восеъ аз дарёи Панҷ ва садҳо иншооти дигари хо-
чагию фарҳангии ҷумҳуриамон бо дастгирию ғамхории бево-
ситан роҳбарони онвақта бунёд шудаанд.

Таърих шахсиятҳоеро дар ёд дорад, ки қору амали онҳо,
ёдгориҳои барои наслҳои оянда гузошташон эшонро ба дилу
дидаи авлодони сонӣ бештар қарин мегардонанд. Вале сад аф-
сӯс, ки чунин шахсиятҳои бузург на ҳама вақт имконият меё-
банд қори саркардашонро то охир бурда расонанд. Ба ин баъ-
зан механизми давлатдорӣ ва дастуру фармони «тақдирҳал-
қунандагон», ё курсинишинони аз дарди дили умум беҳабар,
монёе мешаванд. Чунин вазъияти носолим ва тоқатфарсо дар
охири солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-ум дар мамлақати мо
ҳам ба амал омада буд ва он сабаби хатоҳои зиёде гардид, ки
оқибатҳои он то ҳол мардумро азият медиҳад. Ва бо имони комил
гуфта метавонам, ки баъзе аз хатоҳои бештар бо айби марказ
руҳ медоданд. Хатои аввал ва нобахшидани марказ он буд, ки
на ҳамеша ба кадрҳои лаёқатманду қордон такъия мекард. Аз
роҳбарияти ҷумҳури барқанор шудани як зумра роҳбарони лаё-
қатманди он солҳо гӯё тақозои замон буд. Онҳоро бо изофана-
висӣ айбдор карданд аз роҳбарӣ дур сохтанд. Аммо бояд иқ-
рор кард, ки изофанависӣ равиши хоси ҷамъияти мо мебошад.
Дар ягон кишвари дигари дунё калимаи изофанависӣ вуҷуд
надорад (ман ҳисоби давлатиро дар назар дорам). Танҳо дар
кишвари мо давлатро фиреб додан мумкин аст.

Он солҳо бошад, изофанависӣ тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи
мамлақатро фаро гирифта буд. Қасе, ки «ду план медод» қаҳ-
рамон мешуд, қорхонаю хоҷагиҳо ба муқофотҳои бебарқашу пу-
ли бедарди миёнро соҳиб мешуданд. Бадии қор дар он буд, ки
фонда ба қисаи марди заҳматқаш не, ба ҷиғилдони як гурӯҳи
хурд дохил мешуд. Дар ҷумҳурии мо ҳам чӣ хеле ки тафтиши
соли 1961 нишон дод, изофанависӣ авҷ гирифта буд. Вале ба
он шахсони алоҳида айбдор буданд, ки бевосита ба истеҳсолот
сару қор доштанд. Ҳоло ҳам метавонам баъзе аз онҳоро бо но-
му насаби аслиашон номбар кунам. Масалан, ҷонишини яку-
ми раиси «Совнархоз» Каримов, ки мутасадди соҳаи пахта-
кории ҷумҳури буд. У бо як қатор директорони заводҳои пунба-
тозақунӣ ва роҳбарони ноухдабарои хоҷагиҳо забон як карда,
ба чунин қори паст даст мезаданд. Бешубҳа, ҚМ ҲК ҷумҳури ин
фактҳои зидди давлатиро бояд дар вақташ ошқор мекард, дар
ҳаққи шахсони алоҳида **чораҳо медиҷ, вале вазъияти** душв
соҳаи пахтакории он солҳо ва ноухдабароии баъзе аз роҳба-
рон, амалпарастии онҳо ба камбудию норасоии ҷиддӣ овард.

Аслан ин воқеа бахонае «дар миқёси мамлақат адаби изофа-
нависхоро дар мисоли Тоҷикистон додан» буду бас. Сабаби
асосӣ дар ҷои дигар буд. Чуноне ки Н. Додхудоев дар сӯҳбат

бо хабарнигори ҳафтавори «Адабиёт ва савъат» изҳор дошт,
сабаби асосии «адаби изофанависхоро» додани Маскав—рад
қардани тавсияи роҳбарияти ҚМ ҲКИШ дар бораи ба ҷои П. С.
Обносов қабул қардани инспектори ҚМ И. Г. Коваль ба вази-
фаи котиби дуоими ҚМ ҲКТ буд.

Т. Улчабоев дар яке аз маҷлисиҳои бюро эрод гирифта гуф-
танд: мо асосе надорем, ки П. С. Обносоро аз вазифа озод на-
моем. Ба назари ман изҳороти котиби якум ҳаматарафа сан-
ҷидаю ва бо маслиҳат буд. Воқеан П. С. Обносоро яке аз фар-
зандони содиқи дилсӯзи хизб буда, фаъолиятро аз ноҳияи
Муъминобод оғоз карда буд. Дар тамоми ҷумҳури обрӯю эъ-
тибор дошт.

Баъди он ки Коваль ба Маскав бармегардад, ба ӯ ҳамчун
«инспектори ҚМ» масъалаи тафтиши соҳаи пахтаи Тоҷикистон-
ро месупоранд. Пас аз чанде як гурӯҳи қалон ба Тоҷикистон
омада санҷиши доманаторро оғоз намуданд. Ба ҳаман аъзоёни
бригади санҷиши ҳуқуқҳои фақуллода дода шуда буд. Сан-
ҷиш то моҳи апрели соли 1961 тул қашид ва агар хато наку-
нам, 8 апрел ҳайати бюрои ҚМ, прокурори ҷумҳури Ҳусейнов,
директорони заводҳои пунбатозақунии Орҷоникидзеобод—Ёку-
бов, Қўлоб—Алиев ба Маскав парвоз кардем.

Моро, ки тахминан 15—18 нафар будем, дар ҚМ мудирӣ сек-
тори Осиён Миёнагии шўъбаи органҳои ташкилии хизб Осетров
ба як кабинет даъват карду справқаро ба дасти Т. Улчабоев су-
порид ва «Марҳамат, шинос шавед, ман сонитар меоям» гӯён,
аз хона баромад.

Баъди баромада рафтани Осетров Т. Улчабоев справқаро
ба ман дода: «Қанӣ хонед, Султон, мо ҳама гӯш мекунем» гуфт.
Справқа аз 12 саҳифа иборат буд. Баъди хондани он ба роҳ-
барии ҷумҳуриамон назар андохта, хомӯш интизори фармони
навбатӣ истодам. Чехраи ҳамонлаҳзанаи Т. Улчабоев ҳоло
ҳам пеши назари ман зинда мешавад ва гӯё ҳозир аз ман ил-
тимос мекунад, ки бори дигар справқаро аз сар хонам. Аз аф-
таш ба он чӣ дар справқа навишта шуда буд, бовар накард,
ки такроран хондани онро хоҳиш намуд. Бори дигар қироат
қардани он ҳуҷҷат бароям саҳт душвор буд.

Баъди қироати дуоими Т. Улчабоев хомӯшона аз ҷо хесту
оҳиста-оҳиста назди тирезаи рафт ва истаконро пури об карду
ба якборагӣ нўшид. Ҳанӯз ягон қас маҷоли сухан гуфтан на-
ёфта буд, ки Осетров ба кабинет даромад ва моро оғоз кард,
ки пагоҳ соати 10 дар маҷлисиҳои Президиуми ҚМ ҳозир ша-
вем. Ҳама иштирокчиёни ин ҷамъномаи ғайриоддӣ, ки ба лаҳ-
заи пеш аз хондани ҳукмномаи суд шабоҳат дошт, сарҳаму
хомӯш кабинетро тарқ кардем. Пагоҳи барвақт дар ҳуҷраи
П. С. Обносоро аъзоёни бюро ҷамъ омада дар боран «ҳукмно-

ман» дирӯз хондаамон мухтасар фикру мулоҳизаҳоямонро баён кардем. Аввалин шуда Низорамо Зарифова, сипас раис Шӯрои иттифоқҳои касабани ҷумҳурӣ Ҷӯрабек-ако Искандаров, П. С. Обносков, Т. Ҷалчабоев сухан гуфта, беҳад бераҳмонаю ғайри-ҷашмдошт ва баъзан ноҳақ будани муаллифони зикр карданд.

Маҷлиси президиум ду нирӯзӣ масъалани «амалиёти зиддидавлатии» роҳбарони ҷумҳуриро муҳокима намуд. Турсун Ҷалчабоев ҳақд кард, ки назди Н. С. Хрущёв медаврояду вазъиятро ба ӯ мефаҳмонад. Аммо Хрущёв хоҳиши ӯро рад кард.

Маҷлиси президиумро Ф. Р. Козлов сарварӣ мекард. Баъди суханронии Т. Ҷалчабоев аъзоёни президиум ба ӯ саволхон зиёде доданд, маҷлис ба мувофиқан судӣ шабоҳат дошт. Махсусан, суханронии М. А. Суслов, ки бо гапҳои дурушту қабех, монанди «ки хониист», «ки рафтори шумо душманист» фикрашро ифода мекард, аламовар буд. Ӯ аз қабон аъзоёни президиум рост нестода, бо овози баланд қариб додзанон сухан мегуфт ва баъди нутқ гуфтан дигар ба ҷояш нанишасту ҷуноне ки дар матбуот эълон шуд, ки ба қадом як мамлақати хориҷа сафар кард.

Ҷавобҳои котиби аввалин мо бошад, баръакси онҳо орому боварибахш ва пур аз далелу бурҳон буд. Ҷавобҳои ӯ «ҳимояни» худӣ ӯ набуд. Ҳар як камбудии дар ҷумҳурӣ рӯй додари Т. Ҷалчабоев шахсан ба зимман худ мегирифт. Баъзе «далелҳои» беасосро рад менамуд. Дар охири сухан гуфт, ки камбудии дар справка ба муқобили П. С. Обносков равонашуда асосе надоранд ва ӯ тамоман беайб аст.

Баъди котиби якум раиси президиуми Шӯрои Олӣ М. Раҳматов сухан кард. Ӯ ғайриҷашмдошти мо роҳбарияти ҷумҳуриро сиёҳ намуд ва дар он миён худро чун моҳи беайб нишон дод. Садри маҷлиси Ф. Р. Козлов аз ӯ пурсид, ки дар ҳаққи Ҷалчабоеву Обносков чӣ чора дидан лозим. Ӯ феврал ҷавоб дод, ки онҳоро аз сафи хизмат ронда, қорашонро ба суд супоридан зарур.

Нағз дар хотир дорам, ки дар танаффус Н. Зарифова ба М. Раҳматов суханони пасту баланди зиёд гуфт: «Хайфи ҳамкорнамон, Мирзо Раҳматович, — гуфт Низорамо Зарифова ба ӯ. — Ҷалчабоевро ба суд супорему шуморо ба курсӣ шинонем? Ин номардист! Ҳамаи мо гунаҳгорем ва бори гуноҳро бояд баробар кашем...».

Н. Додхудоёв мардонавор изҳор дошт, ки ҳамчун раиси Шӯрои Вазирон ва узви бюрои ҚМ бидуни баъзе далелҳо ба ин ҳуҷҷат розӣ нест, вале дар гуноҳҳои руҳдода ва амалиёти содиршуда худро айбдор менамуд, зеро ба дигарон бовар карда, пешин амалиёти бадкирдоронро сари вақт гирифта натавонист.

Бисёр иштирокиён, аз он ҷумла ҳамроҳони дигари мо ба, монанди директории заводи пунбатозакунии Орҷоникидзеобод — Ёкубов дар ҳаққи Т. Ҷалчабоев тӯҳмату сафсатаҳои зиёде гуфт-

танд. Аз рӯи шаҳодати ҳамон Ёкубов гӯё Т. Ҷалчабоев ба завод омада бошаду пахтаи нимсӯхтаро бо ҷашмаш дида нагуфтааст, ки онро қабул накунад. Ҷуноне баъдтар маълум шуд, худӣ ҳамон Ёкубов ба фиреб додани роҳбарони хоҷагиҳо машғул будаст. Барои он кирдорҳои соҳибдорӣ ӯро ба ҷавобгарии ҷинойтӣ қашид, гуноҳро дар қарданиш дайн қардонданд ва ҷанд сол «меҳмони» маҳбасхона шуд.

Ниҳоят, рӯзи сеюм мо аъзоёни бюроро даъват намуда, қарори дар президиуми ҚМ қабулқардари такрор карданд. Мувофиқи он қарор ҳалли масъала ба пленуми ҚМ ҲК Тоҷикистон ҳавола шуда буд.

Намояндагони ҚМ ҲКИШ бо сардори И. Г. Ковал барвақтар ва Ф. Р. Козлов 11 апрел ба Сталинобод омаданд. Маросими пешвозгирӣ, зиёфати ба шарафи меҳмонон орошта ва концерт дар Театри опера ва балет гӯё орому муътадил гузаштанд. Аммо ҳамон шаб, ба назари ман, як навъ шаби сиёҳу мудҳиш буд.

Пагоҳӣ 12 апрел, соати нӯх бюрои ҚМ даъват шуд. Н. Зарифова раисӣ мекард. Аъзоёни бюро аз ҳузур доштани Ҷ. Расулов як андоза хурсанд шуданд, чунки бовар доштанд, ки сафири ИҶШС дар ҷумҳурии Того (дар Африқо) феврал ба Тоҷикистон аз боиси хизмати дипломатӣ даъват нашудааст. То ин лаҳза бисёриҳо гумон доштанд, ки Мирзо Раҳматов ба курсии котиби аввал менишинад.

Рости гап, ман, ки Ҷаббор Расуловро қаблан мешинохтам, ништироки он касро дар бюро, воқеан чун рамзи некӣ мепиндоштам. Бовар доштам сарварии хизматро шахси ҳақиқатан принсипнок ба ӯҳда хоҳад гирифт. Бигузур Мирзо Раҳматов аз ман гиламанд нашавад, вале ба вазифаи котиби якум интихоб шудани он кас ман ҳаргиз овоз наменодам.

Муҳокимаҳо оғоз ёфтанд. Ҳамаи аъзон бюро сухан гуфтанд. Суханони Т. Ҷалчабоев дар меҳмонхонаи «Маскав» дар ҳуҷраи П. С. Обносков баъди муҳокимарони рӯзи якум дар Президиуми ҚМ ҲКИШ, аъзон бюроро ба андешани амик водор сохта буд: «Баъди ин гузориш ман дигар дар вазифаи роҳбари хизмат ҷумҳурӣ ҳаққи адои вазифа надорам, — гуфта буд Т. Ҷалчабоев. — Ягона хоҳишам он аст, ки агар тавонед, барои дар сафи хизмат монданам раҳму шафқат кунед. Сониян П. С. Обносковро аз ҳама гуна ҷазо эмин доред. Ӯ гуноҳе надорад...».

Дар маҷлиси бюро дар қатори дигарон раиси онвақтан кумитаи бехатарии давлат С. В. Цвигун низ изҳори ақида кард. Ӯро ҳама атрофиён яке аз наздиктарини шахсонии Т. Ҷалчабоев менаманд, вале суханони ӯ ҳамаро дар ҳайрат гузошт. Ӯ котиби якумро чӣ қадаре ки тавонист сиёҳ кард...

Ман дар президиуми ҚМ ҲКИШ сухане нагуфтаам, аммо

дар бюро перомуни ду масъала харф задам. Охир изофанависӣ ба Т. Ҷлчабоев чӣ меод? Роҳбарн хизб, узви КМ ХҚИШ, депутатн Шӯрон Олин ИҚШС, обрӯю эътибор дар ҳама чо... У чун котиби аввал обрӯю эътиборн хоса дошт. Пеш аз ҳама рафтору гуфторн оддӣ ва фарсаххо дур аз ҳашамату худнамоин беҳуда, нотарсӣ ва ниҳоят ғамхорию кордоннаш ўро маҳбуи мардумн чумхурӣ гардонда буд.

Муҳимтар аз ҳама Т. Ҷлчабоев дар барҳам задани маҳалчигӣ сахми босазое дошт. Сарн хар кадам ба ин одати баъзе одамон эътибор меод ва бо хар восита паҳн шудани онро пешгирӣ мекард.

Масъалаи дигаре, ки ман зикр кардам, норасоиҳо дар интихоби кормандони масъули чумхурӣ буд. «Агар шумо дар ин чихати масъала ба камбудӣ роҳ намедодед, имрӯз яке аз шахсонн наздиктаринатон, ки ҳамеша дар сафархоятон шуморо ҳамроҳӣ мекард (Семён Кузьмич Цвигун) чунин бадгӯиҳо намекард...» гуфтам ба Т. Ҷлчабоев. Баъди суҳанони ман Чаббор Расулов ба Цвигун танбеҳи сахт дод: «Рафиқ Цвигун, — гуфт ба ӯ. — Сафарҳои Ҷлчабоевро дабдабаноку пурвоҳима ташкил меодед, хушомадгӯю балеғӣ аввалинашон худн шумо будед, чаро он вақтхо ин суҳанонро ба худн ӯ нагуфтед?».

Ниҳоят, пас аз баҳсу мунозираҳои зиёд ба муҳокимаи масъала хотима доданд ва масъалаи дар сафи хизб мондан ё хориҷ кардани роҳбарон ба пленум ҳавола шуд. Турсун Ҷлчабоев суҳанони дар Маскав гуфтаашро такрор намуд ва гуфт, ки ӯ наметавонад котиби КМ шуда кор кунад, вале аз ҳама хоҳишманд аст, ки ўро дар сафи хизб монанд.

Баъди аз байн гузаштани чор моҳ оғаҳӣ ёфтам, ки суҳанронии иштирокчиёни бюро ба таври стенограмма навишта шудаанд. Мудирн секторн умумии КМ ХҚ Тоҷикистон Штатнова суҳангӯнхоро сабт мекард ва баътар маълум мешавад, ки суҳанронии қисме аз аъзоёни бюро ва баъзе дигар иштирокчиён гум шудааст. Мо вақте аз ин масъала оғаҳӣ ёфтем, ки муносибати кориамон бо котиби аввали КМ ВЛКСМ Сергей Павлов ниҳоят бад шуд. Ӯ мехост дар пайравии хизб «адаби» роҳбарони комсомоли чумхуриро диҳад. Барои ҳамин комиссияи махсус фиристода, камбудихон кори моро аз «сиёсати чуворипарварӣ» то маҷлисиҳои бюро, ки дар он факат «чойнӯшӣ» мекунам, айбдор карданн шуданд. Бар замми ин масъалаҳо «котиби аввали КМ комсомоли чумхурӣ ба муқобили сиёсати зиддиавлатии Ҷлчабоеву Додхудоев суҳане нагуфтааст» — гӯён справкатиёр карданд.

Рафиқ Штатнова дар сӯҳбат ба ин «тафтишгарон» иброз доштааст, ки котиби аввали комсомол дар бюро суҳан гуфта буд, вале ӯ дар ин асно ба эҳсосоти ачибе дода шудаасту гиря

мекардааст. Аз ин рӯ баъзе суҳанхояш сабт нашудаанд. Яке аз масъалаҳои асосии бюро тавсия ба вазифаи котиби якуми КМ ХҚ Тоҷикистон буд. Ҳама яқдилона номзадн Чаббор Расуловро чонибдорн намуданд. Ба вазифаи раиси Шӯрон Вазирон бошад, номзадн раиси кумитани баплангирии чумхурӣ, шахси салоҳиятдору донишманд Абдулаҳад Қаҳҳоров маъқул доништа шуд. Ба вазифаи котиби дуюм Иван Григорьевич Коваль тавсия гардид.

Он вақт ҳамагӣ 29 сол доштам, аммо таҷрибаи талхн зиндагӣ дар ин муддати кӯтоҳ ба ман бисёр чизхоро ёд дод. Махсусан, дар чанд рӯзи моҳи апрел ва дар рафти бюрою пленуми КМ атрофиёнамо рӯхбар шинохтам. Акнун фаҳмидам, ки «Гурӯ дар либоси гӯсфанд» гуфтани халқ чӣ ҳикмате доштааст.

Тавсияи бюрон КМ ХҚ Тоҷикистон дар бораи интихоб шудани хар се роҳбар яқдилона маъқул доништа шуд. Лекин риккатовартарин лаҳза он буд, ки рафиқон Ҷлчабоев, Додхудоев ва Обносоев билетҳои хизбии худро супорида, бо сарн ҳам аз маҷлисиҳо берун шуданд.

Садон ин воқеаи нангин тавассути воситаҳои ахбори оммавӣ ба ҳама чо паҳн шуд. Баъзеҳо бо як овоз собиқ роҳбарони чумхуриро гунаҳкор мекарданд. Тафтиш нишон дод, ки дар баъзе ниҳонҳои роҳбарони хизбию шӯравӣ ва хоҷагиҳо ба изофанависии пахта ва бо ин роҳ ба даст даровардани даромади муфту бедардимён машғул буданд. Охир, ин шаронтро барои қаллобону қорчаллонҳо механизми хоҷагидорнн мо ба вуҷуд оварда буд. Баъзе аз об хушк баромаданд, вале деҳқонн тоҷик, ки бо меҳнати ҳалолн худ ҳақиқатан зар меофарид ва пахтаи чумхурии мо аз рӯи наху сифати баландаш дар мамлакат бехтарин буд, ҳадафи шубҳаю бадномнхо қарор гирифт. Барои ин бадномнро бардоштан, шӯхрати аз дастрафтаи пахтаи тоҷикро барқарор кардан захирати зиёде ба харч додан зарур шуд. Бонси сарфарозист, ки деҳқоннн тоҷик дар як муддати кӯтоҳ аз ҳаман ин рӯҳафтада нашуда, зарбдорона меҳнат карданду дар ҳақиқат деҳқонн зарқор будани худро бо як миллион тонна пахта исбот намуданд.

Инак, солхо гузашт. Рафиқонн қалонсолн мо Ҷлчабоев, Обносоев, Бобочонов (чавонмарг аз беадолатн), Қаҳҳоров, Ғаччиладзе, Искандаров, Абдуллоев, Мирзоянн ва як зумран дигар аз дунё чашм пӯшиданд. Ҷлчабоеву Обносоев баъдтар ба сафи хизб барқарор шуданд. Н. Додхудоеви соҳибирода баъди ин воқеаҳо дар соҳтмон қор карда, номзадн илми иқтисод шуд. Ӯро ҳам аз нав ба сафи хизб қабул карданд ва ҳоло синнаш аз ҳафтад гузашта бошад ҳам, фаъолияти меҳнатнашро қатъ накардааст.

Тавре зикр кардем, аксарияти иштирокчиёни он пленуми

апрелӣ имрӯз дар қайди ҳаёт нестанд. Онҳо яке аз паси дигар бо неку бади худ зиндагиро падруд гуфтанд, вале хотири онҳо, хизмати онҳо имрӯзҳо ҳамроҳи мост. Мутаассифона, насли ҷавон дар бораи онҳо ҳақиқатро кам медонад. Барои ҳамин бо-насли калонсол вазиладорем барои ояндагон ҳақиқатро бепарда пешкаш гардонем. Бигзор онҳо доданд: кӣ кӣ буд, чӣ мав-кею мартаба дошт ва барои халқу диёраш чӣ хизматҳо кард.

Вақте мо дар Иёлоти Амрико будем, дар муниципалитетҳои шаҳрҳо хонаҳои махсуси қабули меҳмонро дидем, ки дар онҳо акси ҳамаи марҳуми шаҳрҳо дар тӯли зиёда аз дусад соли мавҷудияти Амрико бо ному насаб ва солҳои роҳбарияшон навишта шудааст. Аммо сабаб чӣ бошад, ки мо дар ин бора ҳақто фикр кардан намеҳотем? Барои чӣ? Ҳеч кас ба ин саволи дар назар ниҳоят соддаю оддӣ ҷавоби саҳеҳ гуфта наметавонад.

Ба андешаи ман зери шиори «Қори неку номи нек» ҳамин амали хайр дар диёри мо ҳам ҷорӣ шавад. Бигзор, баъзе роҳбарони хизбию шӯравӣ, хоҷагӣ фарҳангини моро, қору рафторашон ба ин шиор мувофиқат накунад. Аммо чӣ илоҷ, онҳо со-зандаи таърихи моанд ва ояндагон бояд бидонанд, ки дар ин ё он давру замон тақдирҷунбони диёри мо чӣ касе буд: мӯз-табар, бадкирдор ва ё хизматгор...

Ин қори хайр дар баробари моҳияти таърихӣ дар тарбияи кадрҳои роҳбарикунанда таъсири тарбиявӣ хоҳад расонд. Шах-се, ки ба курсии мансаб менишинад, ному насаби худро дар лав-ҳан ёдгорӣ тасаввур карда, тамоми имкониятҳои истифода ме-барад, ки аз ҳеш ягон қори хайре боқӣ гузорад, то ки дар оянда боиси ифтихори авлоду аҷдод ва диёраш гардад.

Пеш аз гувоштани нукта меҳотам тавачҷӯҳи хонандагонии гиромиро боз як маротибаи дигар ба рафти пленуми апрелии КМ ҷалб намоям.

...Дар нимаи пленум Ф. Р. Козловро ба телефони ҳукумати даъват карданд. Ӯ баъди чанд дақиқа баргашту ба иштирокчиёни пленум хабар дод, ки имрӯз дар таърихи башарият хо-диси фаромӯшношуданӣ ба амал омадааст. Гражданини шӯра-вӣ Юрий Алексеевич Гагарин ба қайҳон баромадааст. Аҳли пле-нум ин хабарро бо кафҷӯбиҳо истиқбол намуданд. Мутаасси-фона, Ю. А. Гагарин ҷавонмарг шуд, вале ҳамкасбонаш қори саркарданӣ ӯ ва тадқиқи қайҳонро идома медиҳанд. Аз ин рӯ ному қори саркарданӣ Гагарин дар ҷаҳон ҷовидона мемонад.

Оре, бигзор, некӣ бимонад ҷовидон.

Соли 1993

ЧАНД СУХАН ОИДИ КИНОИ ТОЧИК

Кинои тоҷик соли 1929 дар арафаи эълomiaи Ҷумҳурии Шӯ-равии Сотсиалистии Тоҷикистон ба фаъолят оғоз намуд. Арзи вучуд намудани ин санъати ҷадид барои мардуми Тоҷикистон воқеаи муҳими маърифтию фарҳангӣ, сиёсӣ буд ва аҳамияти фавқуллода дошт.

Он солҳо, ки аксарияти аҳоли бесавод буд, кино воситаи му-ҳими воқеанигорию ба ҷаҳони маънавиёти мардуми кишварҳои ношинос ошно шудан ҳам дошт.

Тирамоҳи соли 1929 дар анҷумани таърихии Шӯроҳо, ки Тоҷикистон аз ҳайати Ҷумҳурии Ёзбекистон ҷудо шуда, муста-қилияти кишварро дар қатори дигар ҷумҳуриҳои иттиҳоди со-биқ СССР эълон намуд, нахуст киножурнали воқеаи намоиш дода шуд. Нахустнамоишро ҷавонони ташаббускор: Василий Кузин, Николай Гезулин ва Артем Шевич наворбардорию таҳия намуданд. Нахустнамоиш аз воқеаи муҳимтарини ҳаёти иқти-содию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Душанбе ворид шуда-ни қаторан аз Тирмиз омада буд. Ин ду воқеаи таърихӣ: ан-ҷумани шӯроҳо, эълomiaи ҷумҳурии мустақил, аз Тирмиз то Душанбе омадани роҳи охани паҳнбар дар таърихи рушду таҳ-кими Тоҷикистон мавқеаи муҳиме дошт.

Пайдоиши филмҳои кӯтоҳи мустанад боиси таъсиси заминаи арзи вучуд намудани кинофилмҳои бадеӣ ва ширкати давлатии «Тоҷиккино» гардид. Нахустин филми бадеӣ «Вақте ки амирон мемиранд» соли 1932 ба намоиш баромад, ки муаллифи он ади-би шинохта Ал-Регистонӣ ва хатмкунандаи ВГИК Лидия Пе-черина буданд.

30 сентябри соли 1932 филми номбурда пешкаши тамошо-бинон гардид ва ин рӯз ҳамчун рӯзу соли таъсисёбии кинома-тографияи тоҷик дар таърихи кишварамон сабт шуд.

Баъди ду сол, аниқтараш моҳи октябри соли 1934 филми бадеии тоҷик «Муҳочир» ба экран баромад. Таҳиягар ва иҷро-кунандаи нақши қаҳрамони ин филм ҷавони бениҳоят болаёқат-у волоҳунар Комил Ёрматов буд, ки ВГИК-ро хатм карда, ба Ватан баргашта буд.

Едовар мешавем, ки аввалин ҳунарпешаи кинои тоҷик София Тўйбоева нақши завҷаи Комил (номи қаҳрамони филм) Марямро офариданд. Ба арсаи кинои бадеӣ қадам ниҳодани Комил Ёрматов ва София Тўйбоева ин санъатро ғайӣ гардонд ва тавачҷӯҳи мардумро ба худ ҷалб намуд. Ҳунари беҳамтон Комил-ака Ёрматов ӯро ба қуллаҳои баландтарини эҷодиёти ин санъати оммадӯст баровард. Ӯ Артисти Мардумии СССР, Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ, дорандаи ҷоизаҳои бешуморе гардид. Хизматҳои шоёни ин марди ҳунарро кадр намуда, Ҳу-

кумати Ҷумҳурии Ўзбекистон ба киностудияи «Ўзбекфилм» номи Комил Ерматовро додааст. София-апа Туйбоева имрӯзо аз хизматҳои шоёни худ барои халқаш дар ҷодаи санъати театри ва кино ифтихор дорад.

Хунарпешаи Мардуми Тоҷикистон, дорандаи чандин ордену медалҳо ва ҷоизаҳо София-апа ҳамеша маҳбуби мардум аст. Ва ӯ мардумро баҳри ободию осоиштагии Ватанамон, дӯстию ҳамбастагӣ даъват менамояд.

Ҳамин тавр аз аввали солҳои сиюм фаъолияти кинематографияи тоҷик аз тарбия ва ба камол расондани кадрҳои миллии сар шуда, то мустақкам кардани заминаи техникаю ороншӣ, истеҳсолию эҷоди қадам ба қадам ва дилпуруна пеш мерафт.

Шабакани кинои тоҷик аз ҳисоби ҳамтқунандагон ВГИК, донишгоҳҳои хунарии Тошканд, Ленинград, Киев, Душанбе ва ғайра меафзуд. Кино дар ин давра аз шахрҳо ба деҳот роҳ ёфт. Мардуми деҳот дастгоҳҳои кинонамоишдиҳии бо хару аробаҳои аспӣ омадаро истикбол намуда, шабҳо интизори ин мӯъҷизаи аҷибот қарор доштанд.

Рушду камали кинои тоҷик ҳамчун санъати оммавию ташвиқотӣ аз ҷониби ҳукумати Тоҷикистон пуштибонӣ мешуд. Натиҷаи ҳамин буд, ки нахустин филми мустанади овоздор «Тоҷикистони офтобрӯя» (с. 1937) ва филми бадеии овоздори «Боғ» ба намоиш баромад (с. 1938). Соли 1939 дуввумин филми овоздор дар таҳияи Комил Ерматов «Дӯстон бо ҳам боз вомехӯранд» пешкаши тамошобинон гардид. Он аз хунари волои эҷодкори ҳассосу нозукбинии коргардон шаҳодат дода, ўро дар олами кино машҳур гардонд.

Маълум аст, ки солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, киностудияи «Союздетфилм» ба Тоҷикистон кӯчонида шуд. Ҳамкорию эҷодии онҳо бо ҳамкасбони тоҷикистониашон бо муваффақият мегузашт. Тавассути ин ҳамкорию эҷодии муштараки онҳо филми бадеии «Писари Тоҷикистон» аввалҳои соли 1943, дар рӯзҳои хеле шиддатноки Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба экран баромада, дӯстию ҷонсупории фарзандони русу тоҷикро баҳри ҳимояи Ватан таҷассум намуд. Нақшахоро бузургтарин хунарпешаҳои русу тоҷик: шодравонҳо Борис Андреев ва Муҳаммадҷон Қосимов офариданд. Филми мазкурро аз рӯи сценарияи шоир М. Раҳимӣ, адибон Ғ. Помешиков ва Н. Рожков, коргардон В. Пронин, наворбардориҳо И. Барамыков, бастакор С. Баласанян эҷод карда буданд. Фаъолияти эҷодии офарандагони филмҳои мустанад дар солҳои ҷанг ва баъди он қатъ нашуд. Филмҳои мустанади он давра аз ҳаёти мардум, кӯмак ба фронт, барқарор намудани равандҳои истеҳсолот, сохтмону ободонӣ нақл мекард. Вале истеҳсоли филмҳои бадеӣ тақирбан даҳ сол боздошта шуд. Са-

баби асосии ин воқеа таъсири ба ҳама соҳаҳои иқтисодиёту иҷтимоӣ расондаи ҷанг буд.

Баъди даҳ соли ғалаба бар Германияи фашистӣ истеҳсоли филмҳои бадеӣ барқарор гардид. Паси ҳам филмҳои «Доҳунда», «Ман бо духтаре вохӯрдм», «Дӯсти ман Наврӯзов», «Вазифаи слай», «Ҷароғ дар кӯҳсор», «Қисмати шоир», «Зумрад», «Марги судхӯр», «Замони осоишта», «Бачаҳои Помир», «Ниссо», «Тобистони соли 1943», «Ҷӯра саркор» ва як қатор дигар филмҳои манзури тамошобинон гардид. Бояд тазаккур дод, ки солҳои 60-ум кинои тоҷик дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун филмҳои ба мардуми мо хос ва тарғибкунандаи бехтарин ғояҳои башардӯстию ахлоқи олии одаму одамият шинохта шуд.

Дар ин давра филми Б. Кимёгаров «Қисмати шоир» сазовори ҷоизаи байналмилалӣ Қоҳира «Уқоби тилло» гардид.

Дар ин давра киностудияи ҳозиразамон бунёд шуд, ки аз ҷиҳати техникаӣ ва заминаи филмбардорӣ ҷопи он, дубляж ва дигар навъҳои коргардонӣ яке аз бехтарин студияҳои Иттиҳоди Шӯравӣ шуд.

Ҷуноне, ки дар боло қайд шуд, солҳои 60-ум, 70-ум кинои тоҷик соҳиби мутахассисону устодони шинохтаи ҳеш, киношиносону сценариянависон, коргардону наворбардорони болаёқату хунарманд гардид. Як зумра ҷавонони эҷодкор ба ҷустуҷӯи тарау тоза, роҳпаймои дараҷаи ҷаҳони синамо ба қор оғоз намуданд. Гурӯҳҳои хунарии студияи «Тоҷикфилм» омодагии худро дар роҳи офаридани филмҳои мураккаб ба олами кино намоиш дод. Як воқеаи аҷиб аз хотирам фаромӯш намешавад. Соли 1972 ҳайати ҳукумати Эрон ба Маскав сафари расмӣ дошта, як шабонарӯз дар Душанбе меҳмон буданд. Вазорати умури хориҷии Тоҷикистон аз мо хоҳиш намуд, ки шомии он бегоҳ ба меҳмонон филм намоиш диҳем (он вақт банди вазифаи раиси Кумитани давлатии кинематографияи ҷумҳуриро ба ўҳда доштам).

Ба меҳмонон, ки вазири умури хориҷии Эрон сарварӣ мекард, филми навақам ба анҷом расидаи Б. Кимёгаров «Рӯстаму Сӯхрӯб»-ро намоиш додем. Бе муболиға, бояд бигӯям, ки меҳмонони эронӣ дар ҳайрат монданд, ки ин асарии безаволи Фирдавсии бузург бо тамоми маъною нозуқиҳои таҷассуми экрании худро ёфтааст ва офаридани чунин филм захмати эҷодии «Тоҷикфилм» аст. Пазироии гарму ҷӯшонии меҳмонони эронӣ, яке аз меросхӯрони Фирдавсии абадзинда ба дили ҳамаи мо қуввату илҳомии нав бахшид.

Бо захмати коргардонҳои мутахассисони «Тоҷикфилм», бо ҳамкорию эҷодкории русу ўзбек, белорусу арманӣ, гурҷию казок ва дигар хунарпешагони собиқ Ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ санъати кинои тоҷик машҳуру овоздор шуд. Як воқеаи муҳими солҳои шастум ва ҳафтдӯро бояд маҳсули қайд

намоем. Ин ҳам бошад ба кино чалб шудани як гурӯҳ адибони шинохтан тоҷик мебошад. Ман ифтихор дорам, ки дар он солҳои бо фарзандони содику бузурги миллат Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Чалол Икромӣ, Сотим Улуғзода, Мирсаид Миршакар ҳамкорӣ доштам, маслиҳату иштироки ғаёлонаи онҳо ба рушду камолоти кинои тоҷик таъсири калон мерасонд. Баъдтар адибон Аъзам Сидқӣ, Мухиддин Хоҷаев, Расул Ҳодӣ-зода, Юсуф Ақобиров дар қатори дигар муаллифон чандин асарҳо эҷод намуданд, ки хазинаи бозёфтҳои студияи «Тоҷикфилм»-ро бойтар гардонд.

Солҳои 60-ум ва 80-ум давраи инкишофи робитаҳои фарҳангии байни ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва дигар мамлаҳки хориҷӣ қарор дошт. Дар тӯли ин солҳо рӯзҳои адабиёт ва санъати чандин ҷумҳуриҳо дар Тоҷикистон ва ҷавобан дар он кишварҳо ба вуқӯъ пайваст. Масалан, рӯзҳои адабиёт ва санъати байни Тоҷикистону Руссия, Литва, Ёзбекистон, Қирғизистон ва ғайра. Дар доираи ин идҳои фарҳангӣ ва ба таври алоҳида фестивали филмҳои Федерацияи Руссия, Ёзбекистон, Литва, Қирғизистон, Қазоқистон, Озарбойҷон, Лаҳистон, Чопон, Хиндустон, Руминия, Эстония ва ғайра бо иштироки арбобону хунарпешагони машҳури ин кишварҳо баргузор гардид. Дар ин солҳо фестивали филмҳои Тоҷикистон дар кишварҳои мухталифи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва берун аз он гузаронида шуд, ки барои боз ҳам баланд бардоштани обрӯи Тоҷикистон ҳамчун кишвари қадимаю дорон фарҳангӣ волеи умумичаҳонӣ қавитар гардид.

Солҳои охир бо вучуди бӯҳрони иқтисодию сиёсӣ, дасисабозию мансабталашини баъзе гурӯҳҳои зидди конституционӣ, ки сабаби ҷанги граждани гардид ва обрӯи кишвари моро хеле ласт зад, кинематографистон бо машаққат бошад ҳам, филмҳои меофаранд.

Махсусан, коргардони ҷавон Бахтиёр Худойназаров бо филми мустанади хеш «Бародарон» сазовори чандин ҷоиҳои шоистаи байналмиллалӣ гардид. Фильми бадеии ӯ «Қош ба қош» низ тавачҷӯхи киношиносонро ба худ ҷалб намуд. Соли 1994 ин филм сазовори ҷоиҳои давлатии ба номи Рӯдакӣ шуд.

Воқеан хурсандибахш барои дӯстдорони кино—ин ба арсаи филмбардорӣ қадам гузоштани нависандаи нозуктабъамон Сайф Раҳимов аст. Фильми ӯ «Ситораҳои сари танӯр», ки тавассути телевизиони «Останкино» намоиш дода шуд, аз хунари волеи ӯ, захирадошти то ин дам истифода нашуда дар ҷодаи кино баръало аён шуд. Коргардонҳои соҳибистеъдоди мо Бако Содиқов, Тоҳир Собиров, Анвар Тӯраев, Ю. Юсуфов ва дигарон имрӯз дар олами кинои дунявӣ шинохта шуда, ҳоло барои офаридани филмҳои нави таърихӣ ва замонавӣ заҳмат мекашанд.

Вазъи кунунии киностудияи «Тоҷикфилм», барои ҳамагон, минҷумла ба шахсоне, ки дар бунёд қардани он ва ба дараҷаи баланди техникаию эҷодӣ расонидани он меҳнати зиёде ба харҷ додаанд, боиси таассуф аст. Ба мақомоти дахлдор лозим аст, ки ин манбаи баланду зарури фарҳангиро, ки дар эҷоди он ҳама намудҳои санъат: адабиёт, мусиқӣ, расомӣ, хунарҳои зебо таҷассум ёфтаанд, дастгирӣ намоянд, кӯмак расонанд.

Мутаассифона, солҳои охир бо сабабҳои гуногун ва пеш аз ҳама нарасидани маблағи зарури киностудияи «Тоҷикфилм» дучори нуксонҳои зиёде шуд. Имрӯз қорхона аз беҳаваслагии роҳбарони кунунии он—зери шиори «ба иқтисодиёти бозоргонӣ зудтар шомил шавем» ба сохтору гурӯҳҳои бешумор ҷудо шуда, захирадошти бои эҷодию техникаи худро гум қард.

Бештар аз он, як зумра коргардону аксбардорон ва мутахассисони баландиқтисос студияро тарқ қарданд ва ё бекор монданд. Аз Тоҷикистон рафтани Валерий Аҳадов, Марворид Қосимова, аз олами эҷод дур шудани Марат Орифов ва дигар истеъдодҳои бомаҳорат боиси пастравии муҳити қорӣ ва сусти шудани захирадошти ғанин эҷодқорони он гардид.

Дар шароити кунунӣ аз ҳама ҷабҳа нигоҳ доштани киностудияи «Тоҷикфилм», ҳамчун яке аз манбаҳои муҳими фарҳангӣ ва маънавиёти кишварамон роҳҳо вучуд доранд, танҳо ташаббусқорӣ, қордонӣ, дилсӯзӣ ва масъулият лозим аст.

Ин ҷо меҳоҳам сари мақсад баргардам ва мавзӯе, ки пешкаши хонандагон менамоям, ин нақли муҳтасар аз ҳаёт ва ғаёолияти эҷодии яке аз эҷодқорони варзидаю шинохтаи кинои тоҷик Б. Қимёгаров аст. Шиносии мо бо ин шахси наҷиб аз охирҳои соли 50-ум оғоз ёфта, то ба рӯзи аз ҷаҳон падруд гуфтани ӯ идома дошт.

Банда ҷуноне дар боло ишора қардам, аз моҳи феввали соли 1967 то моҳи ноябри соли 1973 вазифаи раиси Қумитаи давлати кинематографияи Тоҷикистонро ба ўҳда доштам, Б. Қимёгаров, бошад, яке аз таъсисқарон ва роҳбари Иттиҳоди кинематографистони Тоҷикистон буданд.

Ҳамқорони мо бо дастгирии роҳбарони онвақтан ҷумҳури: шодравон Ҷаббор Расулов ва Абдулаҳад Қахқоров барои мустақкам шудани заминаи эҷодӣ ва иқтисодию техникаи кинои тоҷик мусоидат мекард.

Ман китобчаеро бо номи «Борис Қимёгаров» навиштам, ки нашриёти «Ирфон» соли 1972 аз ҷоп баровард.

Имрӯз Б. Қимёгаров, ҷун ҳамқорон ва рафиқони азизи ӯ устодон ва фарзандони бузурги миллат Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Чалол Икромӣ, Фотеҳ Ниёзӣ, Зиёдулло Шахидӣ, Меҳрубон Назаров ва дигарон ин дунёро падруд гуфтанд.

Китобчаро ман бо баъзе ислоҳу иловаҳо манзури хонандагон

ни гиромикадр менамойм ва ин ҳиссаи кӯчаки ман ба хотири ин марди нақую эҷодкор, ки обрӯю эътибори кинои тоҷик байни ҷаҳониён бо ному филмҳои офирдан ӯ зич вобаста аст.

Дар омади гап дархосте баён карданям: адабиётшиносон, нависандагон аз ҳаёт ва фаъолияти эҷодии фарзандони бузурги миллат асарҳо эҷод намоянд, то ба наслҳои имрӯза ва ояндаи Тоҷикистони соҳибистиклол боқӣ бимонанд, хеле хуб мешуд.

Борис Кимёгаров дар сари мизи ҷарроҳӣ аз олам ҷашм пушид. Ҷаҳор соли пурмашаққати эҷодии ба Фирдавсии бузург бахшидан ӯ, ки дар таҳияш филмҳои «Гуфтор дар бораи Рустам», «Рустам ва Сӯҳроб», «Гуфтор дар бораи Сиёвуш» манзури тамошобинони бисёрмиллионаи Иттиҳоди Шӯравӣ ва кишварҳои хориҷ шуда, аз Борис Кимёгаров қуввати дармони зиёдеро ситонида буд.

Бештар аз ин солҳои 1974—1975 бо ташаббуси ҷанде аз бадбинони кинои тоҷик боли истехсоли филмҳои номбаршуда «парвандан ҷиноӣ» кушода, директори филм, ёвари Кимёгаров, таҳиягарро ба ҳабе гирифта, таи ду сол онҳоро ба азоби рӯҳӣ рӯ ба рӯ намуданд. Охири охири бегуноҳ будани онҳо исбот шуд ва офаридани асарӣ бадеиро ба истехсоли хишту офтоба баробар кардан қори бемаънигӣ буд.

Ба ҳабе гирифтани ҷанде аз гурӯҳи истехсоли эҷодии Кимёгаров ӯро хеле ғамгин, сикҳатии ӯро бад карда буд. Аз эҳтимол дур нест, ки маризии ӯ ба ҷарроҳӣ оварда, дилаш қуввати нигоҳ доштани ҷисми паҳлавонмонанди ӯро накард.

Кинематографияи тоҷик аз яке аз волохунартарини арбоби хеш маҳрум шуд.

Дар сӯғвори Б. Кимёгаров, ду нафар таҳиягарони номини кинои Иттиҳоди Шӯравӣ Александр Алов ва Владимир Наумов чунин гуфтаанд: «Борис Кимёгаров фавтид. Мо ӯро бештар аз сӣ сол боз мешиносем... Воҳӯриҳои сершумори яқдигарро пешин хотир орем, пас нақши аҷибӣ ӯро ҳеҷ гоҳ фаромӯш нахоҳем кард ва ин ҳам бошад табассуми хуши шармгинонаю боодоби ӯ буд... Мо фикр мекунем, ки ин табассуми Кимёгаров ҷизи волотар аз маънии қалби ӯ нисбати нишонан одамай буд... Филмҳои Б. Кимёгаров на танҳо хусусиятҳои милли доранд, янво-баста аз он ки онҳо аз давраҳои кайҳо гузашта ва имрӯза нақд мекунанд, балки мағз андар мағз дорон мағзун ва сюжетҳои милли ҳастанд... Филмҳои Кимёгаров дар асл милли буда, пайвасте ин-тернационалистиянд, зеро таҳиягар тақдирӣ мардуми ҳешро ҳамчун тақдирӣ қуллӣ мардуми мамлакат дарк менамояд...

Мо медонем, ки табассуми хуши кимёгаровӣ солҳои тӯлонӣ тамошобинонро нисбати филмҳо ва ба онҳое, ки роҳ барои санъати кино кушодаанд, дилғарм нигоҳ хоҳад дошт...»

Муҳлисони кинои тоҷик имрӯзҳо мероси бон маънавиеро, ки

Б. Кимёгаров ба мо гузоштааст, дар филмҳои мустанаду бадеии ӯ мебинанд, ҳаёти ҳешро пайваста ба рушди таҳкими Тоҷикистон, бурду боҳти он эҳсос менамоянд.

Ҳаёт ва фаъолияти бехтарини арбоби кинои тоҷик Комил Ерматов, Василий Кузин, Муҳаммадҷон Қосимов, Софӣя Тӯйбоева, Иброҳим Барамыков, Зоҳир Дӯстматов, Ҳочикӯл Раҳматуллоев, Асли Бурҳонов, Мушаррафа Қосимова, Дилбар Қосимова, Ато Муҳаммадҷонов, Хошим Гадов, Марат Орифов, Тоҳир Собиров, Абдулхайр Қосимов, Гурминҷ Завкибеков, Тӯҳфа Фозилова, Марворид Қосимова, Валерий Аҳадов, Қутбиддин Олимов ва бисёр дигарон обрӯи кинои тоҷикро дар арсаи байналмиллалӣ боз ҳам баланд бардошт ва боиси ҳамҷониби ба эътироф шудани он гардид.

Умед аст, ки давомдихандагони қор ва фаъолияти ин санъаткорони номӣ дар ҷумҳурии соҳибистиклоли мо меафзояд. Баъзе аз хунарпешагон, таҳиягарон ва устодони ин санъати, волою зарурӣ ханӯз дар айни камолоти эҷодӣ мебошанд. Баъзан ақонде вучуд дорад, ки санъати театр ва кино оҳиста-оҳиста ба таназзул дучор хоҳад омад. Ман фикр мекунам, ки театр ва кино бо вучуди душвории машаққатхое, ки гирифтӣ шудааст, пасисаршаванда буда, мардуми мо ба завол рафтани он роҳ нахоҳанд дод. Мероси ҳазорсолаи фарҳангии мо, назми оламшумули бузургонамон, мусикии абадзиндаю нумӯёбандаи он, меъмории хоси машриқзаминӣ, тафаккури инсондӯстӣю фарҳангпарварии мардумамон боян бегазанди маънавиёти мо мебошанд.

БА ЕДИ БОРИС КИМЕГАРОВ

Аз актёри театри баҷагонан шаҳри Қӯқанд сар карда, то ба Артисти Халқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Лауреати мукофоти давлатии собиқ СССР — чунин аст роҳи эҷодиёти 30-солаи режиссёри киностудияи «Тоҷикфилм» Бенсион Ариевич Кимёгаров.

Ҳамчун бисёр хатмкунандагони солҳои баъдичангии Донишқадан давлатии қаблӣ умумиттифокии кинематографияи Б. А. Кимёгаров низ роҳи эҷодии кинематографияи худро аз филмҳои хучҷатӣ сар кардааст.

Б. А. Кимёгаров муаллифи сценарияҳо ва режиссёри бисёр филмҳои хучҷатӣ буд. Аз он ҷумла филмҳои мустанади «Тоҷикистон», «Дар қӯҳҳои Помир», «Водии зарҳез», «Қувваи бузург», «Садриддин Айний», «Сарзамини ҷавонӣ» ва ғайраҳо ба навор гирифтааст.

Филми «Тоҷикистони Советӣ», ки аз тарафи Б. А. Кимёгаров офарида шудааст, соли 1952 сазовори ҷонзан давлатӣ гардид.

Сценарияввис, таҳиягар Б. А. Кимёгаров ва наворбардори филм И. И. Барамыков аввалин Лауреатҳои мукофоти давлатии СССР дар соҳан кинематография буданд.

Соли 1956 Кимёгаров ба навор гирифтани филмҳои бадеиро оғоз намуд. Аввалин филми бадеии режиссёр Кимёгаров «Дохунда» буд, ки аз рӯи романи асосгузори адабиёти советии тоҷик С. Айни офарида шудааст. Сипас Кимёгаров филми «Кисмати шоир»-ро ба навор гирифт, ки ба ҳаёт ва эҷодиёти шоири абадзинда Рӯдакӣ бахшида шудааст. Ин филмҳои кинои тоҷик, дар арсаи байналхалқӣ ба мукофоти «Уқоби тиллоӣ»—аввалин мукофоти кинофестивали мамлакатҳои Оснӣ ва Африко сазовор гардид.

Солҳои 1959—1969 Б. А. Кимёгаров чунин филмҳои бадеии мисли «Вазифаи оӣ», «Кован оҳангар», «Оромӣ намешавад», «Рӯзҳои осоништа», «Ҳасани аробакаш», «Бо амри дил»-ро ба навор гирифтааст.

Ҳамчун устоди шоистаи филмҳои мустанад Кимёгаров дар зарфи ин солҳо як қатор филмҳои офаридааст ва дар офаридани чунин филмҳои намоён ба монанди «Муждаи баҳорони Россия», «Сарояндани сарзамини азиз», «Санъати Тоҷикистон» ва ғайраҳо иштирок кардааст.

Филми «Гуфтор дар бораи Рустам», ки қисми аввали «Рустам ва Сӯҳроб» мебошад, дар натиҷаи кофтуковҳои зиёди эҷодӣ, меҳнати пурмашаққат ба даст омадааст ва дар айни замон ба Кимёгаров шодихон бисёр овардааст. Ин асари калонро, ки аз се қисмат иборат аст, таҳиягар аз рӯи «Шоҳнома»-и машхур ва безаволи Абулқосим Фирдавсӣ офарид.

Дар Комитети оид ба кинематографияи назди Совети Вазирони ҷумҳурӣ тамошои санҷиши ҷамъиятии ду серияи аввали «Гуфтор дар бораи Рустам» баҳои калон гирифт.

Қисмати сеюми филм — «Рустам ва Сӯҳроб» низ дар охири соли 1971 бомуваффақият ба анҷом расид.

Мо кӯшиш мекунем, ки дар ин асари начандон калон муҳтасар дар бораи филмҳои офаридаи Б. А. Кимёгаров, қисмати қаҳрамонони онҳо нақл кунем, чунки дар ин филмҳо ва қаҳрамонони онҳо тамоми ҳаёти санъаткор Б. А. Кимёгаров ифода ёфтааст.

* * *

Кинематографияи тоҷик баробари ҷумҳурии ҷавони худ тавлид ёфтааст ва ба воя расидааст. Дар зарфи ин солҳо дар майдони он якҷанд насли кинематографистҳо кувваозмояи гардианд. Кинематографияи тоҷик ҳеле тез нашъунамо ёфта истодааст ва мо дар сафҳои он санъаткорони нав ба навро беш аз пеш мебинем.

Ҷавононе, ки имрӯзҳо ба майдони кинематографияи тоҷик қадамҳои аввалин гузошта истодаанд, аз тарафи санъаткорони номӣ ҳаматарафа дастгирӣ меёбанд. Ин ҳикояи мо ҳам ба яке аз чунин устодони санъати кино бахшида шудааст.

Б. А. Кимёгаров аз ҷумлаи ветеранҳои кинематографияи тоҷик буд, ки ҳамчун таҳиягар ҳеле дертар ба қор шурӯъ намудааст. Вале бо вучуди ин марҳилаи басо пухтарасидаю пурсамараи инкишофи санъати кинои миллӣ бо номи ӯ алоқаманд аст ва дар ин давра маҳз ба Б. Кимёгаров ҷои асосию роли ба назар намоён тааллуқ дорад. Фаъолияти серсоха ва ҳеле васеи эҷодӣ ва ҷамъиятии санъаткор ба ин гувоҳӣ медиҳад.

Б. А. Кимёгаров ҳамчун таҳиягар аз кинематографияи ҳуҷҷатӣ сар кардааст ва ин қор аз бисёр ҷиҳат роҳи минбаъдан вайро дар санъат муайян намудааст. Саёҳати шаҳрҳои ҷумҳурӣ, мулоқоти муносибат бо одамони аҷоиб, ҷуқур донишмандони ҳаёти сарзамин ва халқи худ, иштироки бевосита дар воқеаҳои ҳеле муҳими замон — ин ҳама меҳнату ҷустуҷӯҳои ба ӯ ҷашми тезу мушоҳидакори санъатвар, қобилият аз маводи зиёде интиҳоб кардани ҷиҳати аз ҳама муҳимтарин, ҳиссиёти беҳамто ва дарку фаҳмиши ҳислатҳои инсон, суботқорию дақиқӣ ҷи дар асари хурд ва ҷи дар асари калон ва ба ин монанд донишҳои муҳташам. Кинои мустанад барои таҳиягар мактаби хубе буд. Б. Кимёгаров аз ин мактаб чунин таҷрибае гирифтааст, ки он ба ривожу равнақи кори эҷодии минбаъдан вай ҳеле муфид гардид. Баъдҳо вай на як бор ба филми мустанад даст задааст. Баъдан ӯ дар фосилаҳои байни филмҳои калони худ репортажҳои ҳуҷҷатӣ, киноочеркҳо, кинопортретҳо, филмҳои телевизиониро ба навор гирифтааст. Ба туфайли маҳз филмҳои ҳуҷҷатӣ таҳиягар аз мағзи ҳаёт мавзӯҳо ва симоҳои нав, ақидаҳои фикрҳои бикр пайдо мекунад...

Дар омади сухан бояд қайд намуд, ки аз афташ маҳз кинои мустанад на фақат ҳаёти эҷодӣ, балки ҳаёти ҷамъиятии Б. Кимёгаровро, ҳаёти бою серсоҳан санъаткорро, ба муддати солҳои бисёр низ муайян кардааст. Ӯ аъзои доимии шӯрои адабии студияи «Тоҷикфилм», бисёр солҳо қотиби якуми Иттифоқи кинематографистони Тоҷикистон, аъзои комитет, иштирокчи фаъоли бисёр кинофестивалҳо, ташкилотчи маърақаҳои муҳими сиёсии соҳан маданият буд. Вай мураббне буд, ки бисёр ҷавонони қобилтнокро ба камол расонд. Вай барои тақмили маҳораташ ба киностудияҳои Япония, ШМА, Булғория, Венгрия, Афғонистон сафар кардааст. Хулласи калом одаме, ки бо тамоми ҳаёти худ ба кино ва ба ҳамаи он ҷизе, ки бо кино алоқаманд аст, дода шуда буд.

Ба назар чунин менамуд, ки Б. Кимёгаров фавран баъди ҳаёти Донишқадани давлатии умумиттағимии кинематография

бидуни таҷриба зарурӣ эҷодӣ ва ҳатто бе ҳеч як тайёрӣ ба истеҳсоли кинои ҳуҷҷатӣ камар бастааст, чунки қаблан ният дошт аз рӯи нақшаи кайҳо инчониб фикр кардааш филми бадеӣ офарад. Бо вучуди ин аввалин таҷрибаи Б. Кимёгаров дар соҳаи кинои мустанад ба вай шӯҳрат овард.

Ин филми пурраметраж «Тоҷикистон» ном дошт, ки бо ҳамроҳии таҳиягарон Л. И. Степанова ва Малик Қайюмов аз рӯи сценарияи Б. Кимёгаров ба навор гирифта шуда буд ва соли 1946 дар кинофестивали байналхалқӣ дар Венеция медали биринҷӣ ва дипломи фахрии «Шери Марки муқаддас»-ро мукофот гирифт.

Аввалин муваффақият дар кинематографияи ҳуҷҷатӣ барои қорҳои оянда ба Б. Кимёгаров илҳом бахшид ва бисёр чизҳоро омӯхт. Баъди ин Б. Кимёгаров ба кинои мустанад тамоман дода мешавад. Ҳамакҷамадан будан бо ҳаёт, бо ҳаёти мамлакат, бо ҷумҳурии ҷавони худ, доимо иштироки фаёлона доштан дар ҳодисаю воқеаҳои муҳим, алоқаи доимӣ бо одамоне, ки онҳо бо меҳнати худ тақдирӣ мамлакат, табииро тағир медиҳанд, хиссиёти алоқаи зич доштан бо миллионҳо тамошобинҳо — магар ин ҳама ба меҳнати пурмашаққат дар офаридани киножурналҳо ва бисёр наворҳои ҳуҷҷатӣ ба меҳнате, ки ғайрату ҷустуҷолокӣ в суботқорӣ талаб мекунад, намеарзад? Албата меарзид. Чунончи, ҳамин ҳел филмҳои ҳуҷҷатӣ ва киножурналҳо, аз қабил «Дар кӯҳҳои Помир», «Қувваи бузург», «Водии зарҳез», «Водии дарёи Вахш», «Саразминии ҷавонӣ», «Иди халқи тоҷик», «Одамони кишвари офтобӣ», «Замини навобод», «Салом, Тоҷикистон», «Чор суруд дар бораи Тоҷикистон», «Дар қуллаи Ленин» ва бисёр дигарҳо самараи ҳамин гуна меҳнатҳои пурмашаққат ва суботқорона буданд. Барои Б. Кимёгаров ҳамаи филмҳои номбаршуда дар як мавзӯ — дар мавзӯи Тоҷикистон гирд оварда шудаанд.

Филми тарҷуманҳои дар бораи асосгузори адабиёти шӯравии тоҷик Садриддин Айни аз рӯи тамоили публицистӣ ва мазмуни ҷуқури ҳаёти доштаниш ба қатори ҳамин ҳел филмҳо низ дохил мегардад. Қор дар болои ин мавод бисёр солҳо инчониб давом мекунад. Аз рӯи ин мавзӯ якҷанд филм тайёр шуда ба экранҳо баромад, вале таҳиягар гаштаю баргашта ба ин мавзӯ, ба мавзӯи офаридани образи адиб бармегардад. Вай саъй мекунад, ки паҳлуҳои пеш пайҳас накарда ва ё омӯхта нашудаи ин мавзӯро ёфта гирад. С. Айни яке аз муаллифони дӯстдоштаи таҳиягар мебошад, ки баъдҳо инро далелҳои эҷодиёти ӯ тасдиқ мекунад. Таҳиягар ва асосгузори адабиёти советии тоҷикро пеш аз ҳама як вазиған умумӣ — сарояндаи сарзамини азими худ будан, муҳаббати самимӣ, муҳаббати ҳа-

қиқатан беканор доштан нисбат ба сарзамини худ ба ҳам пайваستاаст.

Арзишу қимати асарҳои ба устод Садриддин Айни бахшида шудан таҳиягар Б. Кимёгаров, инчунин дар он аст, ки дар ин филмҳо ҷои асосиро наворҳои мустанад ишғол кардаанд, ки онҳоро кинолетописи адабиёти нави советии тоҷик номидан мумкин аст. Дар қатори С. Айни М. Турсунзода, Ч. Иқромӣ, С. Улуғзода, М. Миршакар, Б. Раҳимзода ва бисёр дигар нави-сандагон ва арбобони маданият, ҳулласи калом ҳаман онҳое, ки имрӯз гули рӯи сабади санъати тоҷикро ташкил мекунанд, менстанд.

Ба воситаи ҳаёт, фаёлият ва қисмати Айни тасвир намудани манзараи умумии ҳаёти адабии тоҷик оё ин нусхаи аз ҳама дурусттарин ва боварибахши филми тарҷуманҳои нест! Ин нусхаи табиатарини ин ҳел филм низ мебошад, чунки С. Айни ҳамеша дар ҳалқаи ҳамкасбону шоғирдони худ қарор дошт, фаёлияти эҷоднаш мазмуни ҳаёти худро дар зарурияти давом додани дигаргунсозиҳои инқилобӣ дар адабиёт, қорҳои худро ба дастони пурқувват ва эътимодноки ҷавонон супоридан меид. Аз ин сабаб имрӯз барои мо киноқадрҳое, ки дар онҳо Мирзо Турсунзода, Ҷалол Иқромӣ, Сотим Улуғзода, Мирсаид Миршакар, Бокӣ Раҳимзода ва бисёр дигар ветеранҳои адабиёти тоҷик дар айёми ҷавонӣ ва ҳамчун навқаламони умедбахше, ки ба устоди худ меҳру муҳаббати беандозае доранд, тасвир ёфтаанд, бебаҳо мебошанд...

Қайд кардан лозим аст, ки маҳз ана ҳамин имкониятҳои калони кинематографияи ҳуҷҷатиро Б. Кимёгаров мисли як санъатқори ҳақиқӣ амик ва ҳаматарафа омӯхтааст.

Раванди офаридани филм дар бораи Айни ба таҳиягар имконият додааст, ки ӯ бевосита бо асосгузори адабиёти советии тоҷик вохӯрад. Вохӯриҳо бо Айни, дар сафарҳои устод Айни дар ҷумҳури хамроҳ будан, дар сӯҳбатҳо ва мулоқотҳои ӯ бо халқ иштирок доштан, нақлу хикоятҳои аҷоибу ғароиб нави-санда, мутолиаҳои дастнависҳои адиб — ҳамаи ин барои Б. Кимёгарови ҷавон, ба қавли худӣ ӯ, як университетӣ ҳақиқие гаштааст, ҳаёти эҷодии вайро ба муддати бисёр солҳо бой гардонидаст. Ҳамин чизро гуфта гузаштан қифо аст, ки мавзӯ ва мундариҷаи аксарияти филмҳои, ки таҳиягар баъдҳо офаридааст, ё аз тарафи Айни гуфта шудаанд, ё дар вақти мулоқотҳо бо устод тавлид гардидаанд. Чунончи, ҳам филми «Доҳунда» (аз рӯи асари худӣ С. Айни), ҳам «Қисмати шоир» ва ҳам киноэпопеяи калон аз рӯи «Шоҳнома»-и Фирдавӣ ва бисёр дигар эҷодикорҳои таҳиягар аз ҳамин қабиланд.

Ба ҳамин тарик Садриддин Айни дар ҳаёти эҷодии Б. Кимёгаров як давран алоҳидаю намоёнеро муайян мекунад. Вале

хамин чизро гуфтан чоиз аст, ки дар эҷодиёти Б. Қимёгаров чоиз асосиро ишғол намудани устоди адабиёт на фақат барои он ки Айни адиби бузург ва на фақат ба сабаи он ки Айни сардафтарии адабиёти нави тоҷик буд.

Б. Қимёгаров одами кадршинос буд. Вай аз вохӯриҳо бо шахсонӣ бузургу аҷоиб, аз ходисаю воқеаҳои наҷандон таърихӣ ҳам бошанд таърибаи калоне, барои кори эҷодии оянда сабаке гирифта метавонист. Ин хел вохӯриҳо тӯли фаъолияти вай дар кино бисёр буданд, чунки ӯ вохӯриҳоро мунтазир шуда наменишаст, балки мудом худ дар кофтукову чустуҷӯи онҳо буд ва ин хислати неки вайро одамон ҳис карда, ҳамеша ба ӯ дастӣ ёри дароз мекарданд.

Вақте ки Б. Қимёгаров дар бораи дӯстони кадрдону мувофиқ, ҳамкасбон, устодон ва шогирдонӣ худ нақл мекард, бисёр одамони намоён ва хоксору наҷоронро ном мебард. Дар ҳикояю нақлҳои ӯ мо журналистон, нависандагон, адибон, наворбардорон, таҳиягарон, оҳангсозон, сценариянависон чи ҷавону чи намоёну бузургонро меидедем.

Ниҳоят соли 1956 Б. Қимёгаров барои амали гардондани орзуи деринаи худ камар мебандад. Имконияти ба сахна гузоштани филми бадеии пурраметраж пайдо шуда буд. Таҳиягар маводро кайҳо гирд оварда ва ба навор гирифтани романи С. Айни «Дохунда»-ро андешида мегафт. Акнун бояд масъалаҳои мушхалласи вобаста ба тавлиди филм, аз қабилӣ сценариянавис ва наворбардори филм бояд кӣ шавад, қадом, ҳунарпешаҳо даъват карда шаванд, дар рафти кори офаридани филм чӣ хел мушоҳиравон заруранд ва ҳоказо ҳал карда мешуданд.

Баъдҳо низ якҷанд маротиба ва дар якҷанд филмҳо худӣ хамин масъалаҳо дар сари роҳи таҳиягар пайдо мешаванд. Охир ҳар дафъа ҳал кардани ин масъалаҳо ба мисли ҳал кардани тақдирӣ фарзанди наҷбатии худ мебошад. Охир ин чунин маъно дорад, ки на фақат номзадҳоро барои филми оянда кофтуков карда ёфтаи лозим, балки аз байни бисёрҳо ҳамонҳоро гирифтаи даркор аст, ки онҳо узви якҷухти ҷамоати эҷодкорон шуда тавонанд. Он касонеро, ки дар зарфи моҳҳои бисёри меҳнат ба қор тамоми дода шаванд, онро дӯст доранд, то охир ба он содиқ монанд, аз дилу ҷон хизмат карда, мондашавиро наҷдонанд, дар соатҳои мушқилӣ маъюс наҷарданд, мисли дигарон хотираҳои пурқиматро дар бораи филм, ки ҷузъи ҳаёти ҳар як узви коллектив мебошанд, дар дил нигоҳ доранд...

Филми «Дохунда» ба ин маъно филми хеле самаранок буд. Ин филм аз бисёр ҷиҳат дар кинематографияи миллии тоҷик анъанаҳои пешинро давом дод ва анъанаҳои нави гузошт, аз пайдошавии санъаткорони боистеъдоди аҷоибу умедбахши кинои муҷаза расонд, ки аз ҷумлаи ин гуна санъаткорони бомаҳорат

худӣ таҳиягар Б. Қимёгаров, расом Д. Я. Илёбоев, артист ва таҳиягари оянда Т. Собиров, актёрҳо М. Қосимов, Т. Фозилова, А. Бурҳонов, Ш. Ҷӯраев, Г. Бақоева, З. Қаримова буданд.

Дар офаридани филми «Дохунда» иштирок намудани наҷбатии ва сценариянавис Виктор Степанович Шиловский, наворбардор Ф. Силченко, расом П. Еременко аз бисёр ҷиҳат боиси муваффақият пайдо кардани он низ гардид.

Филми Б. Қимёгаров «Дохунда» як шохасари тамоми мустақили кино буда, дар айни замон рӯҳи инқилобӣ-озодихоҳонаи романи С. Айни, мақсаду маслаки асосии сюжетии он хислати симоҳои қаҳрамонон, устухонбандии мураккаби драматургии асарро ба таври хеле нозуку эҳтиёткорона ба фаҳми тамошобин расондааст.

Филми Б. Қимёгаров дар баробари экранизацияи дақиқ ва аҷоибӣ роман будан ҳамчун асари мустақили кино аҳамияти қалон дошт ва дар байни тамошобинон муваффақияти бузург пайдо кард.

Забони зиндаю ширадор ва образҳои кинематография, ки то ба он вақт ба халқ ҷандон шинос набуд, оммиаи тамошобинро аз фаро расидани замони наҷ, даврони наҷ, ки дар мамлакат сар шуда истода буд, хабардор мекард.

Дар баробари ба экран баромадани филми «Дохунда» санъати кино дар маданияти халқи тоҷик яке аз ҷойҳои намоёнеро ишғол кард, машҳур гардид ва обрӯю эътибор пайдо намуд, дар ташаккулёбии иҷтимоӣ ва маънавии симон одами наҷ ва маҳсусан дар тарбияи ҷавонон омилӣ муҳим гардид, барои наҷдикшавии оммиаи тамошобин на фақат ба санъати кино, балки ба адабиёт ва дигар намудҳои санъат нақши арзанда бозид.

Ин филм, гӯё ҳаёти эҷодии Б. Қимёгаровро ҳамчун паҳнқунандаи фаъоли маданияти ҳозиразамон ва бостонии халқи тоҷик ва пеш аз ҳама, адабиёти бойтарин ва кӯҳнатарини он муайян кард. Ин адабиёти хеле бой ва имкониятҳои фаровону беохирӣ он мебоист санъати ҳанӯз ҷавони киноро ба қуллаҳои баланд мебардошт.

Қайд кардан лозим аст, ки ин раванд ба адабиёти ҳозиразамони тоҷик низ самараҳои хубе овард.

Ба хамин тарик, Б. Қимёгаров то ҳаққи имкон иштирокдорони эҷодӣ нишон дода, чун таҳиягари ҷавон ҳаммаи малакаю таърибаашро баҳри сохтани мундариҷа, санъати танзим, ба вучуд овардани маданияти тасвирии филм, қор бо актёрҳо—иҷроқунандагонӣ нақшо сафарбар намуда, аз санҷиши аввалин дар соҳаи кинематографияи бадеӣ бо муваффақият гузашт.

Филми «Дохунда» саросар дар анъанаи услуби воқеӣ сохта шудааст ва чун асари якҷухту мустақили кино бо хусусият-

хон хоси ҳартарафан милли чӣ дар шаклу чӣ дар мазмун диққатчалбқунанда аст.

Маҳз ҳамин сифатҳои филм услуби эҷодии таҳиягар Б. Қимёгаровро дар ҳаман киноасарҳои ояндааш муайян карданд ва боиси обрӯю эътибор пайдо кардани вай чӣ дар байни ҳамкасбон ва чӣ дар байни тамошбинон шуданд.

«Филми «Дохунда»,—мегӯфт Б. Қимёгаров,—маро шод гардонид, аз баъзе ҷиҳатҳо наҷмеду маънос ҳам мекард, вале ман фаҳмидам, ки кинематографияи бадеӣ мақсади асосии ҳаёти ман мебошад. Дар баробари ба анҷом расидани «Дохунда» ман дар бораи филми навбатӣ фикру ҳаёл доштам...»

Ҳамин тарз аз филми «Дохунда» ҳаёти рангину босе мураккаб ва хушбахтонаи Б. Қимёгаров дар кинои бадеии тоҷик сар шуда буд.

Баъди филми «Дохунда», ки бо ҳаёти гузаштаи ҷумҳурӣ то як андоза бо таърихи ҷумҳурӣ вобаста буд, диққати таҳиягари ҷавонро маводи аз ҳаёти ҳозиразамон, зиндагии пурҷӯшу хурӯши ҳозиразамон ба худ ҷалб намуд. Ва табиист, ки Б. Қимёгаров барои филми навбатии худ маводро аз ҳаёти имрӯза, ҳаёти ба таҳиягар наздику фаҳмою хеле азиз гирифт.

Ин рӯзхое, буд, ки ҳаёти ҷамъиятӣ ва маънавии Тоҷикистон ташаккул меёфт ба воя мерасид, насли наву ханӯз тамомаи ҷавони синфи коргар, деҳқонони колхозӣ нашъунамо меёфт, зиёиёни нави тоҷик ба қамол мерасиданд. Маҳз ба ҳамин зиёиёни нави шӯравии тоҷик таҳиягар Б. Қимёгаров филми нави худ «Вазифаи оӣ»-ро бахшидааст.

Филм ба тамошбинонон на фақат дар бораи кори мушкӣ ва баҳайри касби духтурҳои ҷавони тоҷик, ташвиши ҳаррӯза, мардонагӣю ҷонфидонҳои онҳо ҳикоя мекард, балки ҳақиқатҳои ҷуқури шаҳрвандиро ба ҷашми тамошбинони тоҷик кушода дод. Филми «Вазифаи оӣ» қувваи азнавсозанда, қувваи инкилобии меҳнати духтурони навқори тоҷикро акс намуд, рӯҳи қаҳрамононаи ҷустуҷӯӣю ва меҳнати босамарани онҳоро баҳри ояндаи фирӯз нишон дод.

Филми «Вазифаи оӣ» ҷандон бомуваффақият набаромад. Худи таҳиягар бо ҷашми танқид ба он нигоҳ карда, баҳо додааст. Вале ҳар чӣ ҳам бошад ин филм дар ҳаёти эҷодии таҳиягар таъсири қалон гузошт, барои муайян намудани муваффақият ва норасонҳои шахсӣ кӯмак расонид. Ғайр аз ин филми «Вазифаи оӣ» ба ҳунарпешагони он вақтҳо ҷавон, ҳоло бошад, шӯҳратдори ҷумҳурӣ: таҳиягарон Дилбар Қосимова ва Марат Орипов роҳхат ба кино додааст, ба тамошбинони завқу шодии воҳӯрии навбатӣ бо София Тӯйбоева, М. Қосимов, А. Бурҳонов, Ш. Ҷӯраев ва ғайраҳоро бахшидааст. Дар омади гап бояд гуфт, ки филми номбурда, инчунин ба муқофотҳои Б. Қимёгаров

боз дипломи фестивали Умумитифоқиро дар Киев зам кард ва он дар фестивали I-уми Байналхалқии мамлакатҳои Осиё ва Африка дар Тошқанд намоиш дода шуд.

Вале сабаки муҳимтарине, ки Б. Қимёгаров дар рафти истеҳсоли филми мазкур бардошт он буд, ки мавзӯи ҳозиразамон чӣ қадаре, ки диққатчалбқунанда бошад, ба ҳамон андоза барои дар экран нишон додан мушкӣ аст, ки худи ҳаёти имрӯзаро доништан, онро дӯст доштан, дар он иштироки фаъол кардан қам аст. Аз маводи бою рангин ва гуногуни ҳаёти имрӯза ҷизи аз ҳама асосӣ, воқеаи муҳимтарин, ҷолибтаринро интихоб карда тавоништан, бо шаклҳои образҳои дақиқи бадеӣ онро дар экран нишон дода тавоништан зарур аст.

Барои мо бошад филми «Вазифаи оӣ» аз филми «Дохунда» қамтар нест, чунки ба туфайли ин ду филм мо баъдҳо ду ҳатти асосӣ, ду равияи асосиеро мушоҳида мекунем, ки ба воситаи онҳо тамоми эҷодиёти Б. Қимёгаров дар кинематографияи бадеӣ инкишофи минбаъда ёфтааст ва ин ду равияро шартан равияи таърихӣ ва равияи ҳозиразамон номидан мумкин аст. Ҳар дуи ин равия ҳам узван байни худ алоқани зич доранд, донмо якдигарро бой мекунанд ва тақмил медиҳанд ва ҳар ду ҳам барои режиссёр баробарқиммат ҳастанд.

Тадқиқотҳои хронологии киноасарҳои Б. Қимёгаров иҷро аёну равшан исбот мекунанд, мавзӯҳои таърихӣ ва ҳозиразамони филмҳои ӯ қариб баробар якдигарро иваз карда меистанд.

Гузашта ва ҳозира, таърихи гузашта ва замони ҳозира — ин на фақат ду манбаи асосии материал барои санъаткор мебошад, балки ин ҷизҳо моҳияти ҳаёти эҷодии Б. Қимёгаров ва ҳамзамонони вайро ташкил мекунанд ва ба онҳо завқу шавқ меоранду илҳом мебахшанд, чунки дар пеши назари онҳо дар муқддати хеле кӯтоҳ ҳаёт барқвор пеш мерафт, ҳодисаи дирӯза барои имрӯз кӯҳна шуда, ба ҳодисаи таърихӣ табдил мегардид ва оянда ҳар соату ҳар дақиқа дар ҳозира тавлид мешуд. Магар қисмати шахсии Б. Қимёгаров, ки шояд барои вай зиндагии тамомаи дигареро тайёр мекард, шаходати гуфтаҳои мо нест—охир дар рӯзгори вай баноҳост гузаштаю ҳозира ба ҳам зид мебаромаданд...

«Гузашта маҳз бо мурочияти бевоситаи худ ба «имрӯз» маро ба ҳаяҷон меовард...»

* * *

Ҳамаи асарҳои дар оянда эҷод кардани таҳиягар Б. Қимёгаровро ботартиб ва пайхам номбар намекунем. Барои мо дида баромадани инкишофи батадриҷи санъаткор, нашъунамо ва ба воя расидани истеъдоди вай дар он бобҳое, ки дар боло гуфта гузаштем, муҳимтар аст.

Филми «Оромӣ намешавад» барои ӯ боз як зинае буд дар боби мавзӯи хозиразамон. Ин филм ба маънои пурраи ин ибора қадаме ба пеш набуд, вале боз як таҷрибае, боз як сабаке, як кӯшишу ғайрати аз худ кардани маводи хозиразамон, омӯхтани воқеият дар доираи назари таҳиягарии худ буд.

Ба назар чунин менамуд, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои хуб ҳамаи корхоро ҳартарафа санчида ва аз ғалбери фикру андеша гузаронда буд. Сюжети филм ҳам ҳаёти буди ҷислатҳои қаҳрамонҳо чуқур таҳлил гардида ва аз ин рӯ сиёсати тасвирии филм хуб баромада буд, бештари наворҳо бо иштироки колхозчиён гузашт. Бо вучуди ин корҳо филм ҳақиқӣ мураккабии мавод, ба осонӣ даст надодани он ва дар ҳақиқати кайҳо инчониб маълуми машҳур, ки «ҳақиқати ҳаёти ханӯз ҳақиқати санъат нест», ҷустуҷӯӣ кардан лозим аст. Ҳар як санъаткор бояд ҳақиқати санъатро мустақилона, ба воситаи ҷустуҷӯи пуразаҳои шахсӣ, ҳамаҷумла савобҳои худ омӯзад. Сабақҳои аз филмҳои «Вазифаи олий» ва «Оромӣ намешавад» гирифтаи таҳиягар хеле бераҳму аламангез буданд, вале ин сабақҳо барои Б. Қимёгаров беҳуда нарафтанд.

Филми «Бо амри дил», ки баъди якҷанд сол офарида шуд, чи тавре ки мегӯянд, қусури ҳамаи бемуваффақиятҳои пешинро баровард. Ин филм дар кинематографияи тоҷик қадами дақиқ, боварибахш ва фаромӯшнашавандае буд.

Филми «Бо амри дил» дар кинематографияи тоҷик ҳодисаи бузург буд. Дар филми мазкур андешаҳои М. Турсунзода ва И. Филимонова, санъати истеъдоди ба камол расидаи Б. Қимёгаров бо маҳорати баланду беҳамтои нақшофаринон Лев Свердлов, Муҳаммадҷон Қосимов, Марям Исоева, Татьяна Пелтцер, Светлана Норбоева, Бобо Ватаев, Тугон Резиматов ба ҳам омехта буд. Филми «Бо амри дил», ба қавли ҳуди Б. Қимёгаров ниҳоят он ҳиссиёти аз қори худ қонеъ набудан, ҳиссиёти ҳавфу ҳаросе, ки бисёр соҳа баъди намоиши филми «Оромӣ намешавад» бар-тараф намегашт, барҳам дод.

Филми «Бо амри дил» асари қалону қидди кино мебошад, ки бисёр масъалаҳои муҳимми ҳаёти ҷумҳуриро ба миён гузоштааст. Дар маркази ин филм коммунист Иброҳим Қаримов меистад. Иброҳим Қаримов агрономи деҳот, марди оқилу некирода, ба қори худ аз сидди дил дода шудааст. Якумр дар сафи пешии мубориза барои қизи нав будан ба ӯ одат шуда мондааст. Дар айни замон коммунист Қаримов одами оддӣю хоксор аст, вай дар меҳнат кӯшишу ғайрат нишон медиҳад, манманӣ намекунад, сарфи назар аз хастагию нотобию пиронсолӣ, ғаму

аламҳои аз сар гузарондааш нисбат ба худ хеле серталаб аст, ба роҳи меҳнати тай кардааш бо чашми танқид нигоҳ мекунад...

Дар филм Қаримов дар пешии назари мо бисёр санҷишҳои мушкилу мураккабро аз сар мегузаронад. Қасалии пурхатарии дурудароз, ки вайро муддати зиёде аз шохроҳи одатқардан зиндагиаш дур месозад, муҳолифатҳои драмавии дар хизмат, муҳаббати нобарори духтараш (Хайрӣ — ин ном ба мо боз дучор хоҳад шуд), вале аз ин ҳодисаҳо Қаримов рӯҳафтада намегардад, дар қорҳои оянда дастуро гум намекунад. Вай дар худ қувваи ирода ва мардонагӣ пайдо карда, баҳри беҳбудии қор ва одамон бар зидди худ қарор қабул мекунад. Дар охири филм мо Қаримови ботинан қонеъ гардидаю оромгаштаеро мебинем, ки вай инро бо мулоҳизаҳои чуқури шабҳои беҳобӣ, таҳлили ҳаматарафаи рафтору кирдорҳои худ ба даст овардааст ва аз ин сабаб образи ӯ хеле боварибахш баромадааст. Қаримов чояшро ба мутахассиси ҷавону қобилиятнок дода, худ ба нафақа мебарояд. Вай бе ҳеч гуна дабдабаю тӯю чашмо, хеле хоксоронаю оромонаю оқилона ба нафақа мебарояд ва бо ин рафтори худ нишон медиҳад, ки ҳаёт давом мекунад ва дар ин мазмуни саодатманди ҷовид нухфтааст.

Чунин аст образи Қаримов, ки онро ҳунарпешаи бонистеъдод Лев Свердлов иҷро кардааст ва чунин аст ҳамаи масъалаҳои мақсади филме, ки таҳиягар Б. Қимёгаров ба навор гирифтааст. Ин филми бисёр хубу аҷоиби ҳаёти ва ғайриқолибӣ, ки бо ғояҳои ҳизбиат, инсондӯстӣ саросар фаро гирифта шудааст, дар шакли мазмуни баланди бадеӣ офарида шудааст.

Филми «Бо амри дил» аз ҷиҳати мутобиқати шакли мазмун диққати қасро қалб месозад, ки бо ангеҷаҳои соддаю оддӣ, вале хеле дақиқ моҳияти филмро қушода медиҳад.

Аз бисёр ҷиҳат ин таносубро ансамбли актёрии филм муайян намуд. Дар ин ҷо қалмаи «ансамбл»-ро қор нафармудан мумкин нест, чунки бозии актёрҳо ҳамчунон ба ҳам зич пайваст ва аз ҷиҳати маънавий, фикру зикр ба як дигар хеле мутобиқ мебошанд. Ин боз аз он ҷиҳат хайратовар аст, ки бештари актёрҳо дар мактабҳои гуногун тарбия ёфта, бори аввал якдигарро дида, ба якдигар ҳолдон шуда буданд. Вале дар баробари ба ин ансамбли нав омезиш ёфтаи ҳар як актёр хусусиятҳои хоси худ, нотакрорӣ ва нафосатро нигоҳ дошта.

Чунинчӣ, ба ин даъвои худ нақши завҷаи Қаримовро иҷро кардани ҳунарпеша М. Исоеваро мисол овардан қиёс аст. Дар иҷро намудани нақши ба ном қалонсолҳо ин аввалин кӯшишу ҳаракати ҳунарпешаи ҷавон буд. М. Исоева дар ин нақш як олам меҳру муҳаббат, ақлу хирад, қувваи ирода гузоштааст.

Мисли ҳамеша дар экран Татьяна Пелтцер хеле табиӣ баро-
мадааст.

Мархум М. Қосимов ҳам нақши раиси колхоз ва дӯсти кадр-
дони Қаримовро хеле бомаҳорат ва боварибахш иҷро кардааст.
«Солист»-е, ки ҳаман иҷрокунандагонро ба ҳам муттаҳид
кардааст, устоди кӯхнаи кино, актёри намоёни бомаҳорат ва
илҳомбахш Лев Наумович Свердлин буд. Санъати касбии вай
хислату хусусиятҳои актёри ва инсонии ӯ, муносибати вай нис-
бат ба кор ба тамоми дастаи актёрҳо таъсири калони мусбӣ
бахшидааст.

Свердлин образи Қаримовро бо воситаҳои зохиран хеле од-
дию содда офаридааст. Вай пеш аз ҳама ба табиӣ, боварибахш,
чолиб баромадани нақши худ кӯшидааст.

Хизмати Свердлин дар филми «Бо амри дил» аз хизматҳои
охирини ҳаёташ буд. Ин актёри бомаҳорат шояд дар хотири
бисёр тамошобинон ҳамин тавр, яъне дар каллапӯши тоҷикӣ,
бо мӯйҳои сафед, бо нигоҳи меҳрангезу табассуми монл, чанго-
вари пиру оқили барнодил, марди хушёру зирак нақш бастааст.

Дар бораи филми «Бо амри дил» сухан ронда, фақат бо
таҳлили симои Қаримов маҳдуд шудан нодуруст мебуд. Дар ин
филми калони бисёрпахлудор образҳои Хайрӣ, Темур ва ғайра-
ҳо низ кам нестанд. Ба воситаи ин образҳо таҳиягар кӯшидааст,
ки ба олами ҷавонони ҳозиразамон дохил шавад, ҷаҳонбинии
ҷавонон, рӯҳия ва ҳаёти онҳоро фаҳмад. Дар ин боб ҳам
Б. Қимёгаров қасд кардааст, ки қисмати ҷавононро дар лаҳза-
ҳои хеле мураккаби ҳаёти онҳо нишон диҳад. Ӯ аз муҳолифи-
ҳои хеле ҳатарнок, воқеаю ҳодисаҳои нобарор, диалогҳои ба-
ҳам зид наметарсид. Вай дар муносибати Хайрию Темур аз як
тараф ва Темуру Қаримов аз тарафи дигар созишҳои наҷот-
диҳандаи бофтаю сохтаро кофтуков намекунад.

Филми «Бо амри дил» барои Б. Қимёгаров филми ҷамъ-
басткунанда, филми программавӣ мебошад. Вай дар ин филм
ҷаҳонбинии худ, муносибати худро нисбат ба ҳаёти ҳозираза-
мон, фаҳмиши ҳаёти ҳозиразамон ва проблемаҳои онро ифода
кардааст.

Б. Қимёгаров якчанд сол инҷониб дар зерӣ таъсири илҳом-
бахши филми «Бо амри дил» буд, вай фикран ба он тез-тез
бармегашт. Ва акнун дар фикру нияти филми нав буд, ки он
филм аз рӯи ақидаи ӯ бояд давоми мантиқи филми «Бо амри
дил» мешуд. Ин филм ба хотири дӯсти марҳумаш Свердлин —
филми «Бозгашти Хайрӣ» бояд гардад. Филми «Бозгашти Хай-
рӣ» дар бораи қисмати духтари коммунист Иброҳим Қаримов
ривоят мекунад. Ва агарчи таҳиягар бо қори хеле калон — ба
экран гузоштани «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ банд буд, вай аз ния-
ти худ намегашт. Нияти гузоштани филми «Бозгашти Хайрӣ»

бо Мирзо Турсунзода ва И. Я. Филимонова фаъолона муҳокима
шуд, ки баъди якчанд сол офарида шуд.

Ба ҳамин тарз мавзӯи ҳозиразамон ба таҳиягар даст дода-
аст, дар роҳи эҷодии вай пешомадхон калоне кушод.

Ба таҳлили филмҳои таърихии Б. Қимёгаров бармегардем,
ки филми ба мо, аллақай маълуми «Дохунда» яке аз аввалин-
ҳо буд.

Баъди филми «Вазифаи оӣ» яке аз асарҳои ба назар на-
моён дар эҷодиёти Б. Қимёгаров филми «Қисмати шоир» гардид.

Ин филм ба Рӯдакии бузург, сардафтери назми тоҷик, ки
1100-солагии рӯзи таваллудаш бояд дар соли 1958 қайд карда
мешуд, бахшида шуда буд. Ин мавзӯи таърихиро таҳиягар
Б. Қимёгаров аз мавқеи ҳозиразамон, аз мавқеи одами замони
нав омӯхтааст. Рӯҳи баланди граждании ин филм, маслаки ва-
тандӯстӣ ақидаи пешқадами файласуфии он ҳам аз ҳамин ҷост.

Ба таҳиягар таърихи ватанаш хеле гаронбахо ва азиз ме-
бошад, вай саҳифаҳои тарҷимаиҳолии Рӯдакии бузургро хеле
бодикқат варақ зада меомӯзад, дар омӯхтани ҳаёт ва фаъоли-
ти Рӯдакӣ, пеш аз ҳама ҳаракат карда, он нуктаро ёфтани ме-
шавад, ки чи чиз таърих ва шоири бузургро бо ҳаёти имрӯзаи
Тоҷикистон пайваستاаст.

Яқҷоя бо сенарист С. Улуғзода таҳиягар Б. Қимёгаров барои
пурра, бенуксон ва боварибахш баромадани симои Рӯдакӣ саъю
кӯшиш ба кор мебарад. Тасвири хушқо ҳолни ҳислат ва раф-
тору кирдори қаҳрамон, тасвири якрангаю яктарафа онҳоро ҳеч
конев қарда наметавонад. Таҷрибаи филми «Дохунда», филми
тарҷимаиҳолии «Абӯалӣ Сино» («Ўзбекфилм») ва дигар асар-
ҳои муҳокима мекард. Дар муносибати мушаххас бо актёри
ҷавон ва хеле бомаҳорат Марат Орифов — иҷрокунандаи нақ-
ши асосӣ дар филм бисёр нуктаҳо кушода шуд.

Филми «Қисмати шоир» аз тарафи тамошобинон ва кине-
матографистҳои касбӣ баҳои калон гирифт. Филми мазкур дар
бисёр кинофестивалҳо намоиш дода шуд ва дар Қоҳира ба
мукофоти асосии кинофестивали байналхалқӣ — «Ҷӯби тил-
лоӣ» сазовор гардид, иҷрокунандагони нақшҳои асосӣ Д. Қоси-
мова ва М. Орифов бо дипломҳои ин фестивал мукофотонида
шуданд.

Ин боз як баромади тантананоки «Тоҷикфилм» ва таҳиягар
Б. Қимёгаров дар экрани ҷаҳонӣ буд. Дар бораи филми «Қис-
мати шоир» бисёр муҳокима карданд, филм дар матбуоти уму-
минттифоқ баҳои баланд гирифт, вале аз ҳама муҳимаш дар он
ки филм дар байни тамошобинони сершумор муваффақияти ка-
лон пайдо кард.

Филми «Қисмати шоир» инҷунин Б. Қимёгаровро ба яке аз
мавзӯҳои дилхоҳ ва дӯстдоштан вай — мавзӯи Фирдавсии бу-

зург ва дostonи гениалини эпикни ӯ «Шохнома» наздик намуд, ки «Кован оҳангар» қисми аввалини ин киноэпопея гардид.

Филми «Кован оҳангар» на фақат аз рӯи муҳаббат ба таърихи дурудароз ва аҷоиб халқ тавлид шуда буд, балки онро муборизаи муқаддаси ханӯз фаромӯшнашуда ба муқобили Германияи фашистӣ, он азобу машаққатҳое, ки халқи мо, мамлакати мо дар ин ҷанг аз сар гузаронд ва он ғалабаи бузурге, ки дар натиҷаи кӯшишҳои далерона ва яқҷояи ҳамаи халқҳои бародари Иттифоқи Советӣ ба даст оварда шуда буд, талкин кардааст.

Ба ин маънӣ чунин гуфтаҳои таҳиягар шоёни диққат мебошанд: «Хукми фикру таассурот, алоқаи вақту замон ҳамчунон аён ҳис карда мешуд, ки ба иҷрои нақши қаҳрамони асосӣ — Кован оҳангар дидаю доништа Муҳаммадҷон Қосимов тақлиф карда шуд, ки вай соли 1942 қаҳрамони филми «Писари Тоҷикистон»-ро хеле ҳуб иҷро карда буд».

Филми «Кован оҳангар», чи тавре ки гуфтем, дар боби ба экран баромадани Фирдавсӣ таҷрибаи аввалин буд. Дар ин филм на ҳамаи нақшаҳои таҳиягар амалӣ гардиданд, чунки вай то як андоза бо намуди зоҳирӣ мавзӯи: чиҳати обу ранг ва тасвирии он сарғарм шуда буд... Вале инъикоси нуқсону камбудихо баъзан мисли ғалаба ба мо заруранд, чунки онҳо барои муваффақиятҳо замина тайёр мекунанд.

Ду филми таърихӣ-инқилобии Б. Кимёгаров — «Замони осоишта» ва «Ҳасани аробақаш» на фақат барои таҳиягар, балки барои тамоми кинои тоҷик филмҳои марҳилавӣ, барномавӣ гардиданд. Ибтидои ҳаёти нав дар малакат, ба вучуд омадани Тоҷикистони нави шӯравӣ, рӯҳбаландӣ ва шавқу завқи сохтмони осоишта, ки одамони дар натиҷаи инқилоб бедоршударо фаро гирифта буд ва шиддати муборизаҳои синфӣ бо он унсуроне, ки муқобилият нишон дода, ҳатман нобуд карда мешуданд — ҳамаи ин ва хислати ҳаётдӯстию зиндадилӣ ба ин филм кадру қимати махсуси сиёсӣ бахшиданд. Дар баробари ин хусусиятҳои тамоман миллии истеъдоди Б. Кимёгаровро, ки махсусан дар ин филмҳо равшан аён шуданд, қайд накардан мумкин нест.

Ин ду филм имкон доданд, ки мо Б. Кимёгаровро ҳамчун устоди баркамоле шиносем, ки аз ўҳдаи кор карда баромадани маводи мураккабтарину ҳаҷман калон мебарояд. Ҳамаи ин гуфтаҳои мо дар киноэпопеяи рангаи сесериягии «Киссаи Рустам», «Рустам ва Сўхроб», ки аз рӯи дostonи Фирдавсӣ — «Шохнома» Б. Кимёгаров ба навор гирифт, ба таври воқеӣ тасдиқ шуданд. Маводе, ки таҳиягар солҳои дароз дар орзуяш буд, охир ба дасташ даромад. Дар он ҷӣ чиз диққати Б. Кимёгаровро ҷалб кард? «На фақат зебони аҷоибӣ қисса ва симоҳои

қаҳрамони он», балки «ба таври ҳозиразамон садо додани қиссаи қадимӣ, эътирози саҳт нисбат ба ҷангҳои беадолати ғоратгарона, нафрату ғазаб ба оташдиҳандагони ҷанг, ба онҳое, ки ҳаёт ва хуни мардум, осоиши пирон ва хушбахтии тифлон барояшон қиммат надоранд...»

Дар тамоми ҳаёт ва эҷодиёташ дар зарфи бисёр солҳо — аз қадамҳои аввалин аз кинои мустанад сар карда, то ба наворбардории филми «Рустам ва Сўхроб» таҳиягар Б. Кимёгаров ба чизи аз ҳама муҳимтарин — ба раванди шаҳрвандӣ дар муносибат ба санъати худ садоқатмандона рафтор мекунад, ки ин хислати шоёни таҳсин мебошад.

Мисли доимӣ кор аз ба вучуд овардани дастан наворбардорӣ сар шуд ва мисли доимӣ ин марҳила дар санъати филмофарӣ барон Б. Кимёгаров марҳилаи қариб муҳимтарини кори эҷодӣ буд. Дастан наворбардор асосан аз ҷавонон — оператор Д. Худойназаров, рассом Ш. Абдусаломов, оҳангсоз А. Меликов, нақшофаринҳо Б. Ватаев, М. Воҳидов, С. Норбоева, С. Исоева, О. Коберидзе иборат буд.

Барои аз худ намудани сенария, ки аз тарафи Г. Я. Колтуков навишта шуда буд, тайёр кардани ороиши мураккаб, кофтукови одамони гуногунхислат, тайёр кардани якҷанд сад костюмҳои барои саҳнаҳои умумии филм, интихоби одамон ва ҳоказо як олам меҳнати пурмашаққатро талаб мекард. Ва ниҳоят худӣ фосилаи ба навор гирифтани — наворбардориҳои дар эъзомияҳои дурударози ноқулай, наворбардориҳои дар толорҳои студия бо иштироки садҳо, одамон ва наворбардориҳои мураккабу баъзан дахшатовари ҳайвонот, наворбардориҳои сохта...

Қобилияти меҳнати Б. Кимёгаров, ўҳдабароёна ташкил намудани кори ҷомеаи хеле калони одамон, ҷӯшу хурӯши эҷодӣ — ҳамаи ин хислатҳои таҳиягар, ки дар филми «Қорнамоиҳои Рустам» дида мешавад, бисёр ҳамкасбон — кинематографистони кордидаю таҷрибанокро дар ҳайрат гузоштааст. Ин филм бо чи чизаш таваҷҷӯҳи моро ба худ ҷалб мекунад? Пеш аз ҳама, тафсири ба худ ҳос ва мустақили дostonи Фирдавсӣ ва симои қаҳрамони халқӣ Рустам. Таҳиягар метавонист бо роҳи осон рафта, муҳорибаҳои ҳаёлий, қаҳрамонӣ ва ғалабаҳои паҳлавонро нишон диҳад. Вале Б. Кимёгаров дар симои Рустам каси дигареро мебинад. Таҳиягар пеш аз ҳама на ба қувваи беҳамтон бозу, балки ба қувваи зафаровар, ба нерӯи ақлу хирад ва прода диққат ме диҳад.

Рустами Б. Кимёгаров марди оқилу доно, некбин, ӯ ватани худро аз сидки дил, самимона дӯст медорад ва онро аз шўҳрату шаъну шарафи худ ҳам болотар медонад. Ў меҳонад дар рӯи замин сулҳ ва осоиш хукмфармо бошад.

Рустам дар иҷрои хунарпеша Б. Ватаев то як андоза дағал

баромадааст, гӯё ӯ аз қувваи калону беназири худ метарсад. Барои ӯ хунрезихон беҳудаю беандеша ва аблаҳона бегонаанд. -Рустам — таҷассуми ҳамоҳангии зоҳирӣ, идеали одаме мебошад, ки гӯё худи халқ, ба таърихи бисёрасраи худ онро ба санъаткор нишон додааст. Далели ин ҳамоҳангӣ дар филм симоҳои Золи хирадманд, Тахминаи соҳибчамол, Қовуси оташин, Тӯлоди маккор мебошанд.

Рустам гӯё ҳамаи некиҳон онҳоро, тамоми хислатҳои хуби инсонро дар худ таҷассум кардааст ва ҳамаи бадихоро инкор мекунад. Бузургтарин қувваи ӯ ҳам дар ҳамин аст. Филми «Қиссаи Рустам» дар бораи қаҳрамонӣ нест.

Саҳнаҳои бузурги оммавӣ бо драматизм ва боигарии ҳама-тарафӣ худ мафтункунанда, дахҳо қисмат ва ҳаёти одамони ба гирдоби мубориза ва зиддиятҳои хунрезона гирифта, бародаркушӣ — ҳамаи инҳо исбот мекунанд, ки таваҷҷӯҳи таҳия-тарро таърихи халқ ба худ ҷалб кардааст ва дар филм халқ ма-коми халқунандаеро доро мебошад.

Меҳру муҳаббат нисбат ба халқ, дилсӯзӣ ба қисмат, хуш-бахтӣ ва некрӯзи вай ба қувваи баҳодуронаи Рустам илҳом баҳшидааст ва аз ин сабаб ҳам Рустам барои мо мағлубнопа-зир аст.

Дар ин филм мувоҳисаи бардавоми Рустам бо Тӯлод ҷои мах-сусеро ишғол мекунад. Ин баҳс дорои мазмуни баланди фило-софӣ буда, ҷиҳатҳои иҷтимоии филм ва ба таври муосир садо додани онро муйаян мекунад. Дар ин баҳс Рустам дар назари мо чун одами ба шаъну обрӯи халқи худ дилсӯз таҷассум ме-шавад. Ӯ Тӯлодро мағлуб мекунад, зеро вай бетамаъ, нек, доно буда, рашк, хилаю макр, хирс, дурӯғ ба ӯ бегона аст.

Маҳз барои ҳамин хусусиятҳои филми «Қиссаи Рустам» инсондӯстона ва ҳаётпарвар садо медиҳад. Ҷиҳати пешқадам ва муосири филм дар ҳамин аст.

Ҳалли муаммои ашъори абадзиндаи Фирдавсӣ ва мақсади ба наворгирии Кимёгаров ҳам дар ҳамин аст. Ҳаёт, марг, чанг, сулҳ, бахт, ғам, муҳаббат, душманӣ, бародарӣ, танҳой, хозира ва оянда, таърихи халқ — ҳамаи ин дар филм мазмуни мушах-хас пайдо карда, ҳалли ҷоҷавии худро интизоранд, ҳама ин-тиҳои мантӣкӣ ё пешомадҳои худро пайдо мекунанд, ҳама ҷиз бо риштаҳои мустаҳкам пайванданд, ки онро мухтасар ва ба таври умумӣ — ҳаёт меноманд.

Фирдавсӣ таҳиягар Б. Кимёгаровро ҳартарафа ва якумр ба худ ҷалб намудааст. Ғайр аз филми «Рустам ва Сӯҳроб» таҳия-гар аз «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ сюжетҳои нав ёфта, ки онҳо бояд ҳамчун асоси филмҳои нав хизмат кунанд. Яке аз онҳо филми «Сиёвуш» буд, ки сериали эпопеяи «Шоҳнома»-ро идома дод.

Б. Кимёгаров бо тамоми ҳастиаш ба қор дода мешуд ва онро дӯст медошт. Ба ҳамаи онҳое, ки дар паҳлуи ӯ истода ҳамроҳи вай қор мекарданд, агар кӯшиш менамуданд ҳам бе ҷушу ху-рӯш қор карда наметавонистанд — ана то ҳамин дараҷа та-ҳиягар одамони гирду атрофашро барои бо тамоми қувва меҳ-нат қардан водор месохт... Ин хислати устоди ҳақиқӣ, санъ-аткори бомаҳорат на фақат одамонро аз ӯ дур месозад, балки баръакс ба таҳиягар торафт ҷалб мекунад. Дар гирду атрофи вай доимо бисёр ҷавонон — таҳиягарон, расомон, наворбардо-рон, навқорони соҳаи киноро меидем, ки онҳо аз «мактаби Кимёгаров», мактаби истехсолотӣ ва эҷодии санъаткор гузашта-анд. Онҳо аз устод, рафик, ҳамкасб Б. Кимёгаров барои мала-каҳои хуби устувори ҳунаромӯзӣ, барои қорҳои илҳомбахшан-даи баланди эҷодӣ, ҷустуҷӯи доимии эҷодӣ омӯхташ якумр миннатдор ҳастанд.

Барои ҷавонон Б. Кимёгаров боз аз он ҷиҳат (дурустараш пеш аз ҳама аз он ҷиҳат) диққатҷалбкунанда аст, ки таҳиягар ҳеч вақт дар санъати кино бо пайроҳаи қаси дигар нарафтааст. Тамоми эҷодиёти ӯ аз кофтукову ихтироъкорихо иборат аст. Мавзӯҳои ӯ барои кинематографияи миллии тоҷик мавзӯҳои тамоман нав мебошанд, вай ин мавзӯҳоро ба таври худ хал мекард, ғайр аз ин дар кинематографияи тоҷик номҳои нав ба нав маҳз ба эҷодиёти ӯ вобастаанд.

Бубинед, ки таҳиягар барои кино ҷи кадар ҳунарпешаҳоро «ихтироъ» намуда, ҷалб кардааст. Рӯйхати ин номҳо дар ин асар ҷои зиёдеро ишғол мекард ва ниҳоят ҳар як ном як олам қувваи эҷодӣ дорад. Ва ин рӯйхати номҳо ҳар сол торафт зиёд шуда истодааст.

Фақат дар зарфи чанд соли охир Б. Кимёгаров барои кино Бобо Ватаев, Светлана Норбоева, Маҳмуд Воҳидов, Сайрам ва Марям Исоеваҳо, Ҳошим Гадовев ва бисёр дигаронро «ихтироъ» кардааст.

Ба қори кинематография ҷалб намудани нависандагон ва адибони ҳозиразамони тоҷик дар маданияти тоҷик ҳодисаи бу-зург ва шоёни таҳсин мебошад. Аз байни адибон қасе, ки ав-валин шуда ба қор сар кард, Мирзо Турсунзода буд, ки ҳамчун муаллифи сенарияҳои «Ҳасани аробакаш» ва «Бо амри дил» баромад намуд, ки баъдҳо аз рӯи ин сенарияҳо Б. Кимёгаров филмҳои бадеӣ офарид.

Гуфтан лозим аст, ки бе ин гуна ҳамқорӣ бо адабиёти ҳо-зиразамони тоҷик кинематографияи мо дар муддати хеле кӯ-тоҳ ба ин гуна муваффақиятҳои, ки ҳоло мо дорем, ноил наме-гашт. Дар ин ҳамқорӣ фаъолияти эҷодӣ ва ҷамъиятии Б. Кимё-гаров роли қалоне бозид. Ва гап дар ин ҷо на фақат дар сари дилбастиҳои шахсии Б. Кимёгаров нисбат ба кино мебошад, бал-

ки пеш аз ҳама дар қобилияти фикрронии пешомаддори вай, дар фикрронии миқёси давлатӣ ва умуман дар ғамхории беназири вай барои тақдири маданияти тоҷик буд.

Ба бисёр қорхон мушаххаси Б. Кимёгаров дар кино чӣ дар соҳаи филмҳои бадеӣ ва чӣ дар соҳаи кинои ҳуҷҷатӣ аз ҳамин нуқтаи назар баҳо додан лозим аст. Ин филмҳо дунёи ботинии санъаткоро ифода намуда, дар айни замон ҳамеша аҳамияти калони идеявӣ-тарбиявӣ ва маърифатомӯзӣ дошанд, онҳо ҳислат ва ҷаҳонбинии одами нави Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба вуҷуд оварданд, ҷаҳонбинии ӯро бо мегардонданд, аз ҷиҳати ахлоқӣ тарбия мекарданд.

Б. Кимёгаров ҳамчун ватандӯсти ҳақиқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қори ташвиқ ва дастраси омма гардондани адабиёт ва санъати боӣ тоҷик на фақат дар мамлакати мо, балки берун аз он ҳам саҳми арзандае гузоштааст. Филмҳо, саёҳатҳо, воҳӯриҳо, баромадҳо, мақолаҳо — ҳамаи хизматҳои санъаткор ба як мақсад, ба мақсади болоравӣ ва боӣ гардондани кинематографияи тоҷик, ба проблемаҳои дорони умуминсонӣ ҷалб намудани он, пешрафту раванки филмҳои мо нигаронида шудааст.

Б. Кимёгаров барои оянда нақшаҳои зиёде дошт. Ин нақшаҳо чи бо мавзӯҳои аҷоибӣ ҳозиразамон ва чи бо адабиёти классикии тоҷик, чи бо кинои бадеӣ ва чи бо кинои ҳуҷҷатӣ саҳт вобаста буданд.

Мо аз санъаткор филмҳои нав, асарҳои нави кино чашмдор будем ва умедвор будем, ки он асарҳо на фақат ба кинематографияи тоҷик, балки ба тамоми маданияти умумибашарӣ шаъну шӯҳрати нав ба нав хоҳанд овард.

ХИҚОЯҲО

ШУМО РОҲБАР Ё МАСҲАРАБОЗ?!

Комилҷон Маъруфов дар театр 34 сол адои хизмат дошт. Ӯ аз нахустнамоишҳои театр, ки нақшҳои оддитаринро иҷро мекард, то ба роҳбарии ин гурӯҳи эҷодӣ ба камол расид. Нобасомониҳои солҳои охир, заҳмҳои дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ бардоштааш ӯро маҷбур сохт, ки борҳо ба Вазорати фарҳанг муроҷиат намоянд, то ки эшонро ба нафақа руҳсат диҳанд. Вазир ҳамзамон хоҳиши Комилҷон-акоро рад намуд, аммо дархосташон паи ҳам қотеона шуда, илочи дигар он касро дар вазифаи сарвари театр доштан набуд.

...Дар яке аз сӯҳбатҳо Комилҷон Маъруфов ба суоли вазир «Ба қоятон қиро тавсия менамояд?» посух дод, ки қонишиниаш Хайриддин Қадамов барои адои вазифа тайёр шудааст, баъди як ҳафта ӯ дипломашро дар донишгоҳи хунарҳои зебо дифо мекунад. Ҳайати эҷодӣ низ ба ӯ боварӣ дорад.

Ҳамин тавр, масъалаи бо тантана ба нафақа гуселонидани собиқ директор ва ба қояшон таъин намудани Қадамов ҳалли худро ёфт. Қадамов ба театр баргашта, дар боздиди нахустинаш бо посбон Амирҷон-ақо сурат гирифт. Амирҷон-ақо бештар аз сӣ сол адои хизматашро дар ин театр ба ҷо меовард, ахли театр ӯро «қояқдир» ном мегирифтанд. Қояқдир — ин маънои қонишини яқуми директорро дошта, аз оқилию барумандӣ, одаминисии поквичдонии он кас гувоҳӣ меод. Директори театр Комил Маъруфов ҳамеша масъалаҳои дохилию берунии, хоҷагиро бо маслиҳати ӯ ҳаллу фасл менамуд. Аҳли байти қулли хунарпешагон, қормандони ёрирасонро хуб мешинохт, сирри асрори ҷавононро, феълҳои атори онҳоро хуб медонист, бо маслиҳату қўмақҳои падаронаи хеш мушқилоти бисёриҳоро осон мекард...

Қояқдир ин замон Қадамовро хеле маъюсу парешонхотир дида пурсид:

— Ҳа, Хайриддин, писарам, ба ту чӣ шуд? Дипломи наппанават ба саломатиат таъсир расонд ва ё «шустани» он бароят гарон фурумад?